

Forskningscirklar

- om barns och ungdomars delaktighet inom
socialtjänsten

”Jag förstår begreppet delaktighet nu”

Ulla Beijer, Pia Käcker, Lotta Berg Eklundh, Christina Söderberg, Kicki Löf,
Nicolina Fransson och Sanna Hammar

Tack!

Tack till Allmänna Barnhuset som stöttat projektet

Om FoU-rapporten

En FoU-rapport beskriver ett tidsbegränsat projekt. Det finns teori anknytning och projektet är praktiskt nära. FoU-rapporten har alltid minst en disputerad författare.

Författare

Ulla Beijer, Pia Käcker, Lotta Berg Eklundh, Christina Söderberg, Kicki Löf, Nicolina Fransson och Sanna Hammar

Datum och ort

181218 Eskilstuna

Sammanfattning

Denna rapport är en utvärdering av forskningscirklar kring barns och ungdomars delaktighet inom socialtjänsten, i ärenden som berör dem. Under 2015-2017 har 10 cirklar genomförts med drygt ett 100-tal deltagande socialarbetare från 19 kommuner i Sörmlands, Östergötlands, Skåne och Nordöstra Stockholms län. Forskningscirklarna har omfattat två delar/faser. I fas 1 har deltagarna granskat och analyserat det egna arbetet på olika sätt, samt intervjuat barn- och ungdomar. I fas 2 har det som framkommit i fas 1 delgetts arbetskamrater och chefer, i vissa fall även politiker. Den teori som använts i forskningscirklarna har varit Shiers delaktighetsteori. Utvärderingen har bestått av enkäter till deltagare och chefer vid två tillfällen, innan och efter forskningscirklararbetet. Ett syfte med utvärderingen var att undersöka om forskningscirklar kan bidra till ökad kunskap och kompetens bland deltagarna när det gäller barns och ungdomars delaktighet. Ett annat syfte var att försöka ta reda på om forskningscirklar kan påverka/bidra till lokala förändringar inom den sociala barn- och ungdomsvården, när det gäller ökad delaktighet för barn och ungdomar i ärenden som rör dem.

Resultaten visar att det skett en utveckling av deltagarnas kunskaper och kompetens när det gäller barns och ungdomars delaktighet. Enkätsvaren visade bland annat att efter genomgången forskningscirkel hade svaren "vet ej" halverats, när det gällde om det på arbetsplatsen fanns rutiner och handlingsplaner om barns och ungdomars delaktighet. På frågan om barn och ungdomar får vara delaktiga fanns i enkät 2 en ökning av svaren "ofta" och en minskning av svaren "ibland". När det gällde faktorer som försvårar mötet med barn och ungdomar hade "ja"-svaren ökat i enkät 2 och "vet ej"-svaren minskat. Detta kan tyda på en ökad medvetenheten bland deltagarna om de faktorer i socialtjänsten som försvårar mötet med barn och ungdomar. Här fanns flera kommentarer om försvårande faktorer, såsom tidsbrist och att lokalerna inte var barnanpassade. När det gällde frågan om vad som görs i deras verksamheter för att utveckla arbetet med barn och ungdomars delaktighet svarade närmare en fjärdedel av deltagarna i enkät 1 "inget", "vet ej" eller "inte mycket". I enkät 2 hade denna siffra/andel halverats, vilket tyder på att en utveckling skett. När det gällde åtgärder för att öka barns och ungdomars delaktighet hade det i enkät 2 skett en markant ökning av olika exempel som gavs. Huvuddelen av deltagarna svarade "ja" på frågan om deltagandet hade ökat deras kunskap om barns och ungdomars delaktighet. Även vikten av att ha möjlighet och tid att i en forskningscirkel reflektera över sitt arbete tillsammans med kollegor från samma arbetsplats eller från andra arbetsplatser eller kommuner belystes. Deltagarna menade också att de fått ökad kunskap och medvetenhet om att socialtjänsten behöver förbättras när det gäller barn och ungdomars delaktighet. De flesta deltagarna tyckte också att de haft praktisk nytta av forskningscirklarna, att det hade förändrat deras möte med barn och ungdomar och deras syn på utredningarna. I flera fall hade det också påverkat arbetsplatsens arbetssätt, såsom utvecklandet av rutiner, praktiska verktyg, utformandet av barn- och ungdomsenkäter, utvecklandet av dokument som ska följa barnet och ungdomen genom hela processen, samt förbättrade mötesrum. De chefsenkätsvar som gick att följa från enkät 1 till enkät 2, pekade på en förändring/förbättring när det gällde barns och ungdomars delaktighet i de kommuner cheferna representerade, såsom barnens och ungdomarnas ökade möjligheter att ställa frågor, vara delaktiga, bli informerade i ärenden som berör dem samt deras möjligheter att ta och hålla kontakt med sina socialsekreterare. Cheferna nämnde också att man i kommunerna var mer inställda på att fortsätta utveckla arbetet när det gällde barns och ungdomars delaktighet, men att ärendebelastning och tendenser att lyssna mer på de vuxna var en risk som kunde försvaga eller till viss del hindra denna utveckling.

Sammantaget visar utvärderingen att forskningscirklar kan vara en viktig metod för att öka kunskap och medvetenhet bland socialarbetare och därmed öka möjligheterna för barn och ungdomar att få vara delaktiga i de ärenden som berör dem inom den sociala barn- och ungdomsvården.

Abstract

This report is an evaluation of research circles concerning children's and young people's participation in errands that concern them, in social services. In 2015-2017, 10 circles were performed with more than 100 participating social workers from 19 municipalities in Sörmland, Östergötland, Skåne and Northeast Stockholm County. The research circles have comprised two parts/phases. In phase 1, the participants examined and analysed their own work in different ways, and interviewed children and/or adolescents. In phase 2, colleagues and managers were included and given the information from the work of phase 1. The theory that was used in the research circles was Shire's theory of participation. The evaluation consisted of questionnaires to the participants and managers on two occasions, before and after the work in the research circle. One purpose of the evaluation was to investigate whether research circles can contribute to increased knowledge and competence among participants regarding the participation of children and young people. Another purpose was to find out if research circles could contribute to local changes in social work in this matter.

The results of the evaluation show that the participants' knowledge and competence had evolved when it came to the participation of children and young people. On the question of whether children and young people can participate and get information in errands that concern them, the word "often" had become more frequent after participation in the research circle, and the word "sometimes" less frequent. Regarding factors that make the meeting with children and adolescents difficult, the occurrence of the "yes" response had increased and the "do not know" decreased. This may indicate increased awareness among participants about the factors in social services that make the meetings with children and adolescents difficult. Several aggravating factors were mentioned, such as lack of time, and conference rooms that were not adapted to children and young people. When it came to the question of what is being done to develop the work of children's and young people's participation, nearly a quarter of the participants answered, "nothing", "do not know" or "not much", before the participation in the research circle. After the participation, this kind of response had decreased, indicating that a development had taken place. Most of the participants responded "yes" to the question if their own knowledge had increased when it concerns children's and young people's participation. Participants also meant that social services need to improve regarding children and young people's right to participation. The responses from the managers, after the research circle, showed that the municipalities were now prepared to continue to develop their work regarding the participation of children and young people.

Overall, the evaluation shows that research circles can be an important method of raising awareness and knowledge among social workers, thus increasing opportunities for children and young people to participate in errands that concern them in social services.

Förord

Denna rapport omfattar redovisning och resultat av forskningscirklar som pågått i fyra län och startades inom FoU i Sörmland (FoUiS) av dåvarande forskningsledare Ulla Beijer och utvecklingsledare Cecilia Moore. Sammantaget har forskningscirkelnätverket bestått av forskningscirklar i Sörmland (FoUiS), Skåne (Kommunförbundet Skåne), Östergötland (FoU-Centrum) och Nordöstra Stockholms län (FoU Nordost).

Alla författare till rapporten har genomfört forskningscirklar, som forskningsledare eller utvecklingsledare, i respektive län. Även Cecilia Moore, utvecklingsledare Barn och Unga vid FoUiS och Thomas Leijon, utvecklingsledare Barn och Unga i Östergötlands län har genomfört forskningscirklar och deltagit i nätverket. Den kvalitativa analysen av enkätsvaren, har gjorts av Emme-Li Vingare, doktorand vid Linneuniversitetet och FoU-handledare inom FoUiS.

I denna rapport ingår en beskrivning av hur forskningscirklar går till, vilket förhoppningsvis kan inspirera till att fler genomför forskningscirklar gällande barns och ungdomars delaktighet i ärenden som berör dem. Socialtjänstens arbete för att barn och ungdomar ska vara delaktiga i ärenden som berör dem behöver fortsätta utvecklas och forskningscirklar har visat sig vara en bra metod att använda för att stödja och bidra till verksamheternas utveckling inom detta område.

2018-12-20

Carina Forsman Björkman

FoU-Chef

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	ii
Abstract	iii
Förord.....	iv
Innehållsförteckning.....	v
Inledning.....	1
Bakgrund	1
Övergripande syften och frågeställningar.....	2
Anknytning till forskning och tidigare projekt.....	2
Teori som använts i rapportens forskningscirklar	4
Shiers delaktighetsteori	4
Genomförande	7
Vad har gjorts i forskningscirkelarna?.....	7
FAS 1	7
FAS 2.....	8
Utvärdering av forskningscirkelarbetet	10
Resultat från enkätsvar från deltagarna	11
Rutiner och handlingsplaner gällande barns delaktighet?.....	11
Får barn och ungdomar vara delaktiga?	12
Faktorer som försvårar mötet med barn och ungdomar	12
Vad görs för att utveckla arbetet med barns och ungdomars delaktighet?	13
Fått ökad kunskap om barns delaktighet genom forskningscirkelarna?	14
Praktisk nytta av forskningscirkelarna?.....	15
Kvalitativ analys av kommentarerna i enkät 1 och 2 - utifrån barns delaktighet efter Shiers delaktighetsteori	16
Barns och ungdomars delaktighet innan deltagandet i forskningscirkeln – Enkät 1	16
Skyldigheter.....	21
Förändringar och kvarstående frågor efter deltagandet i forskningscirkel – enkät 2	22
Tankar om forskningscirkelns roll för barns delaktighet.....	25
Resultat av enkätsvar från deltagarnas chefer	26
Enkät 1.....	26
Rutiner och handlingsplaner	26
Vilka möjligheter finns för barn att vara delaktiga?.....	26
Vad görs för att utveckla arbetet med barns och ungdomars delaktighet?	27
Bra inom den sociala barnvården när det gäller barns och ungdomars delaktighet?	27

Mindre bra inom den sociala barnvården när det gäller barns och ungdomars delaktighet?	27
Skillnader mellan enkät 1 och 2 – chefer i Sörmland och Skåne.....	28
Erfarenheter och analys forskningscirkelarbetet.....	30
FAS 1.....	30
Granskning av barnvårdsutredningar.....	30
Intervjuer av barn och ungdomar	30
FAS 2 – eventuella förändringar som skett i de olika verksamheterna	31
Sörmlands län.....	31
Skåne	31
I Östergötlands län	32
I Nordöstra Stockholms län	32
Diskussion och analys.....	33
Forskningscirkelar ger ökad kunskap och kompetens när det gäller barns och ungdomars delaktighet inom socialtjänsten	33
Är barns och ungdomars delaktighet avhängigt den enskilde socialarbetarens förmåga?	34
Praktisk nytta av forskningscirkelarna?.....	34
Ett utvecklingsområde - att ta bort hindren för barns och ungdomars delaktighet.....	34
Konklusion	35
Referenser	36

Inledning

Under 2015 - 2017 har ett drygt 100-tal socialarbetare från 19 kommuner deltagit i forskningscirklar om barns och ungdomars delaktighet inom socialtjänsten. Sammanlagt deltog fyra regioner i södra och mellersta Sverige, Sörmlands, Skåne, Östergötlands och Nordöstra Stockholms län. Denna rapport redogör för innehållet i forskningscirklarna och resultatet av den utvärdering av cirklarna som genomfördes med hjälp av enkäter och bas- och slutmätning som fylldes i av deltagarna i cirklarna samt några av deras chefer för socialtjänstens Individ- och familjeomsorg (IFO). Rapporten omfattar också en analys av författarnas erfarenhet av forskningscirklararbetet. Projektet skulle dels undersöka om forskningscirklar om barns och ungdomars delaktighet inom den sociala barn- och ungdomsvården bidrar till ökad kompetens och kunskap för handläggare/socialarbetare inom detta område och dels om cirklarna bidragit till lokala förändringar som gynnar barns och ungdomars delaktighet inom socialtjänsten. Studien söker även svar på hur möjligheter för barn att vara delaktiga i den sociala barn- och ungdomsvården skapas, samt vilka hinder, på olika nivåer, som finns för att barn och ungdomar ska göras delaktiga. Vad rapportförfattarna känner till är detta den första studie som specifikt undersöker dessa delar.

Bakgrund

När en anmälan som gäller ett barn eller en ungdom inkommer till socialtjänsten (SoL 14 Kap. 1§) görs en skydds- och förhandsbedömning som kan leda till att en utredning inleds. Alla beslut som tas inom den sociala barn- och ungdomsvården påverkar barnet, oavsett om en utredning genomförs eller inte. En utredning kan leda till insatser/stöd till hela familjen, hjälp till någon i familjen, eller ytterst ett omhändertagande av barnet. Vilken eller vilka insatser som socialtjänsten genomför, eller inte genomför, påverkar barnet. Barns rätt att komma till tals i frågor som rör dem är en grundläggande princip i artikel 12 i Barnkonventionen. I Socialtjänstlagen (11 Kap. 10 §) uttrycks såväl barnets rätt till information som dennes möjlighet att framföra sina åsikter om åtgärder som berör hen. All förändring inom barnets familj berör barnet. Att lyssna till och ta tillvara barns och ungas synpunkter ingår också som en del av systematisk uppföljning och utvärdering av socialtjänstens insatser (Socialstyrelsen 2014).

Inom socialtjänsten är arbetssituationen ofta pressad och nyexaminerade och unga socialsekreterare kan få ta hand om svåra ärenden som gäller barn och ungdomar, ibland utan handledning av mer erfarna arbetskamrater, vilket kan göra att socialsekreterare slutar efter en kort tid inom individ och familjeområdet (Sveriges kommuner och landsting, 2013; Tham 2018). Den direkta kontakten som socialarbetare ägnar klienten har minskat under det senaste decenniet (Tham 2018), vilket är olyckligt och pekar på ett arbets sätt som inte gynnar barns och ungdomars delaktighet, trots goda föresatser från myndigheter, lagar och konventioner.

Allmänna barnhuset (ABH) genomförde under tre år ett utvecklingsprojekt i 37 kommuner i Sverige, i samarbete med sju FoU-regioner, gällande forskningscirklar om barns delaktighet inom den sociala barnvården (Hyvönen och Alexanderson, 2014). Fokus var att dokumentera arbetet med forskningscirklar. Detta arbete sammanställdes i boken *Barnen vill – vågar vi* (ibid). Ingen utvärdering med baslinje- och slutmätning gjordes dock, vilket föranledde att FoU i Sörmland (FoUiS) våren 2015 startade en utvärdering av forskningscirklar om barns delaktighet. Utvärderingsmodellen var att deltagarna vid två tillfällen besvarade enkäter, en vid starten av forskningscirklarna och en vid slutet. Även chefer inom individ- och familjeomsorgen (IFO) som hade deltagare i cirklarna besvarade enkäter. FoUiS modell omfattade också två faser/stadier. Fas 1 gällde endast cirkeldeltagarna och fas 2 inkluderade även cirkeldeltagarnas chefer och arbetskamrater, där cheferna fick ta del av forskningscirklararbetet och vad som framkommit

under cirkelarbetets gång. Efter en presentation av FoUiS planerade forskningscirkel vid en mindre konferens, anordnad av ABH i början av 2015, blev fler intresserade av att genomföra forskningscirkel efter FoUiS modell. Sammantaget har forskningscirkelnätverket bestått av forskningscirkel i Sörmland (FoUiS), Skåne (Kommunförbundet Skåne), Östergötland (FoU-Centrum) och Nordöstra Stockholms län (FoU Nordost).

Övergripande syften och frågeställningar

Studien har haft flera syften. Ett syfte var att undersöka om forskningscirkel bidrar till ökad kunskap och kompetens bland deltagarna. Ett annat syfte var att ta reda på om forskningscirkel bidrar till förändringar inom den sociala barn- och ungdomsvården när det gäller barns och ungdomars delaktighet. Ytterligare ett syfte var att söka svar på hur möjligheter för barn att vara delaktiga i den sociala barn- och ungdomsvården skapas och vilka hinder, på olika nivåer, som finns för att barn och ungdomar görs delaktiga.

Frågeställningarna var:

- Bidrar forskningscirkel till en ökad kunskap och kompetens bland socialarbetarna när det gäller barns delaktighet inom den sociala barn- och ungdomsvården?
- Bidrar forskningscirkel till förändringar i verksamheterna när det gäller barn och ungdomars delaktighet?
- Vilka möjligheter och hinder finns för barn och ungdomar att vara delaktiga inom den sociala barn- och ungdomsvården?

Anknytning till forskning och tidigare projekt

Forskningscirkel i allmänhet, som grund för utveckling och lärande, har sina rötter i folkbildningsrörelsens studiecirkel. Dagens forskningscirkel tog emellertid sin start i universiteten på 1970-talet och syftade till att organisera och utveckla kunskapsutbyte mellan forskare och fackligt aktiva (Nilsson 1990). Tanken var att få till ett ömsesidigt utbyte mellan dem med vetenskaplig kunskap och dem med erfarenhetsbaserad kunskap. Idag används forskningscirkel ofta för att utveckla verksamheten, i praktiken genom en ömsesidig dialog mellan forskare och praktiker (Österberg & Lönnback 2006). I forskningscirkeln bidrar alla med sina kunskaper och erfarenheter när det gäller det område som behöver studeras och utvecklas. Forskningscirkel används också i forskningssammanhang, då oftast för att identifiera frågor/områden där forskningen behöver utvecklas. Forskningscirkeln kan ses som en gemensam arena för kunskapsutveckling.

ABH:s tidigare projekt indikerade att genomförda forskningscirkel i kommuner skulle kunna bidra till en strukturell förändring som ökar och säkerställer barns och ungdomars deltagande (Hyvönen & Alexanderson 2014). Men det är osäkert, inte klart dokumenterat, om forskningscirkel kan påverka den strukturella nivån i verksamheten och leda till hållbara förändringar/förbättringar i detta avseende. Syftet med det tidigare projektet (ibid) var inte heller att mäta eventuella förändringar i kommunerna, utan att deltagarna skulle reflektera över det egna arbetet när det gällde barns och ungdomars deltagande enligt Shiers teori (2001), samt pröva nya arbetssätt utifrån ett barn- och ungdomsperspektiv. Av materialet från det tidigare projektet kan utläsas att det kunde vara svårt att få till en strukturell förändring, samt vikten av att få stöd från chefer (FoU Västernorrland, 2012). Chefer kunde vara oengagerade i arbetet med forskningscirkel som gällde barns och ungdomars deltagande i socialtjänsten:

”Jag kan se en brist i att chefen/cheferna inte har varit så engagerade som de kanske borde ha varit. Det är chefen som behöver vara den sammanhållande länken mellan

oss cirkeldeltagare och övrig personal. Jag tror att chefers engagemang skulle öka kollegornas delaktighet och vikten av att hålla ämnet levande (Ibid, sid. 12).”

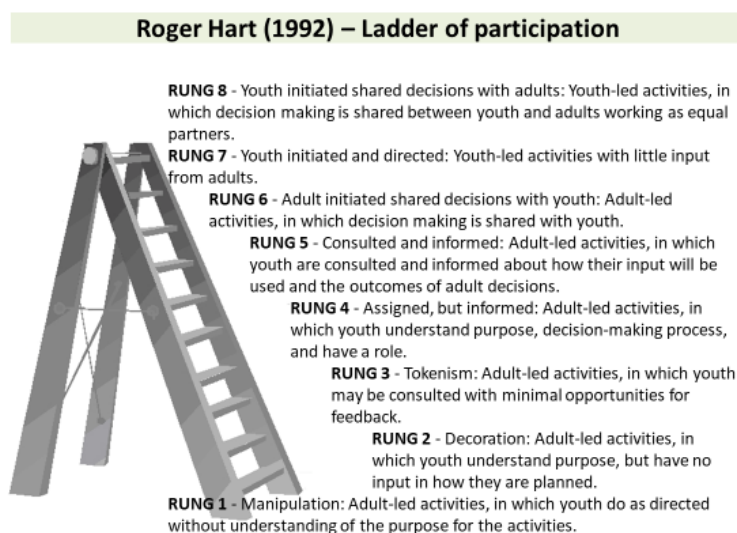
I ABH:s rapport om barns och ungas brukarmedverkan i den sociala barnvården finns en modell där socialnämnden blir informerad om vad som framkommit i forskningscirkelarna (Hyvönen & Alexanderson 2014, sid 73). Denna modell kan modifieras så att även chefer inom socialtjänsten blir informerade och delaktiga när det gäller utarbetandet av arbetssätt som gynnar barn och ungdomars medverkan inom socialtjänsten. Inom funktionshinderområdet finns Delaktighetsmodellen (Gullacksen 2010). Delaktighetsmodellen möjliggör att chefer till viss del medverkar för att förbättra arbetssätt utifrån brukarnas önskemål. Forskningscirkel-modellen kan därför även inkludera träffar/möten med chefer (Fas 2) för att åstadkomma strukturella förändringar. I denna rapport, och i det tidigare forskningscirkelarbetet om barns och ungdomars delaktighet (Hyvönen & Alexanderson 2014), har Shiers teori använts.

Teori som använts i rapportens forskningscirklar

Shiers delaktighetsteori

Den teori som använts i rapportens forskningscirklar, och som också användes i ABH:s tidigare utvecklingsprojekt i 37 kommuner (Hyvönen och Alexanderson, 2014), har varit den irländske barnrättskämpen och forskaren Harry Shiers delaktighetsteori (Shier 2001, Bild 2). Shiers teori är en utveckling av Roger Harts delaktighetsstege "Ladder of participation" (Hart 1992; Bild 1).

Bild 1. Roger Harts teori, 1992.

Harts teori (fritt översatt) består av 8 steg som börjar på steg 1 där barnen på steg 1–3 inte alls är delaktiga:

- Steg 1 – Manipulation. Barn används för att framföra vuxnas åsikter, såsom delta i demonstrationer, utan att veta betydelsen av handlingen.
- Steg 2 – Dekoration. Barn används av vuxna för att väcka känsloreaktioner hos andra, såsom i marknadsföring.
- Steg 3 – Symbolvärde (Tokenism). Barn används som symboler i olika syften utan att själva få skapa sig en egen åsikt.

I de kommande stegen, 4 - 8, blir barnen mer delaktiga:

- Steg 4 – Barnen är anvisade men informerade. De vuxna bestämmer uppgifterna, men barnen blir informerade om mål och varför uppgifterna ska genomföras.
- Steg 5 – Rådfrågade och informerade. Barnen rådfrågas vid utformande av uppgifter/aktiviteter, men besluten fattas av vuxna.
- Steg 6 – Delar beslut med vuxna. Initiativet kommer från vuxna och uppgiften leds av vuxna.
- Steg 7 – Initierar och tar beslut. Initiativet kommer från barnen. Barnledda uppgifter med få insatser/bidrag från vuxna.
- Steg 8 – Initierar och delar beslut med vuxna. Barnen leder aktiviteterna men delar besluten med vuxna. Barn och vuxna är jämlika partners.

Shiers teori "Pathways to participation" (2001) består av fem nivåer (se Bild 2):

- (1) Barn blir lyssnade till,
- (2) Barn får stöd i att uttrycka sina åsikter och synpunkter,
- (3) Barns åsikter och synpunkter beaktas,
- (4) Barn involveras i beslutsfattande processer,
- (5) Barn delar makt och ansvar över beslutsfattandet.

Viktigt att nämna i detta sammanhang är att när Shiers teori används i forskningscirkel för personal inom socialtjänsten når man ofta upp till fjärde nivån. När det gäller myndighetsbeslut kan barn ha inflytande men aldrig dela makt och ansvar över beslutsfattandet (nivå 5). Den nivån gäller andra typer av beslut som exempelvis hur kommunikation ska ske, när, var och hur man ska träffas. Det är viktigt att barn inom socialtjänsten får information om olika processer i beslutsfattandet.

Varje nivå i Shiers "Pathways to participation" kopplas till *öppningar*, *möjligheter* och *skyldigheter* (Bild 2).

Bild 2. Sheirs teori, 2001.

	Öppningar	Möjligheter	Skyldigheter
5. Barn delar makt och ansvar över beslutsfattande	Är du som vuxen beredd att dela inflytande och ansvar med barn	Finns det ett förfarande som möjliggör för barn och vuxna att dela inflytande och ansvar över beslut?	Är det ett policykrav att barn och vuxna delar inflytande och ansvar över beslut?
4. Barn involveras i beslutsfattande processer	Är du beredd att låta barn delta i dina beslutsfattande processer?	Finns det ett förfarande som möjliggör för barn att delta i beslutsfattande processer?	Är det ett policykrav att barn ska vara involverade i beslutsfattande processer?
3. Barns åsikter och synpunkter beaktas	Är du beredd att beakta barns åsikter och synpunkter?	Möjliggör den beslutsfattande processen att barns åsikter och synpunkter beaktas?	Är det ett policykrav att barns åsikter och synpunkter ska vägas in i beslutsfattande?
2. Barn får stöd i att uttrycka sina åsikter och synpunkter	Är du beredd att stödja barn att uttrycka sina åsikter och synpunkter?	Har du tillgång till olika aktiviteter och metoder som stödjer barn att uttrycka åsikter och synpunkter?	Är det ett policykrav att barn ska ges stöd i att uttrycka sina åsikter och sina synpunkter?
1. Barn blir lyssnade till	Är du beredd att lyssna på barn?	Arbetar du på ett sätt som möjliggör att barn blir lyssnade till?	Är det ett policykrav att barn ska bli lyssnade till?

Öppningar omfattar den individuella nivån. Vad individen som möter barnet är villig att göra (lyssna till barnet, beakta barnets synpunkter, etc.). Det handlar om människors öppenhet och inre föreställningar om barn och barns rätt till delaktighet. Det kan handla om personligt engagemang eller ett konstaterande om att hen tänker arbeta på detta sätt.

Möjligheter i Sheirs teori handlar om de förutsättningar som finns på arbetsplatsen för att göra barn delaktiga. Det kan gälla praktiska lämpliga metoder, hjälpmedel, men också arbetsklimatet, arbetstid, etc.

Skyldigheter handlar om de krav som finns inom verksamheten när det gäller barns delaktighet, om det finns policydokument, vad lagstiftningen säger, etc.

I samband med forskningscirkeln i Nordöstra Stockholms län har man använt sig av en förstärkt delaktighetstrappa där trappan byggts på underifrån, med nivå 0 och -1: 0 – Ej träffat barnet, -1 – Träffat, men ej talat med barnet. Därefter kommer Shiers steg: Barn blir lyssnade till, etc. Denna stege utarbetades för att kunna påvisa förändringar eller skillnader mellan nivåerna där man inte alls träffat eller pratat med barnet i samband med utredning och uppföljning. Denna förstärkta modell har också använts i samband med en studie om kontaktfamiljsinsatsen (Berg Eklundh 2010) och utvärdering av implementering av Barnens Behov i Centrum (BBIC) (Berg Eklundh & Matscheck 2012).

I denna rapport har vi analyserat deltagarnas öppna svar utifrån Shiers teori (Bild 2, sid 5).

Genomförande

Vad har gjorts i forskningscirkelarna?

Under 2015–2017 har det genomförts 10 forskningscirkel i sammantaget fyra län. Forskningscirkelarna har ofta letts av två cirkelledare. Forskningscirkelledarnas bakgrund har varit olika, men ofta har en av dem haft en regelrätt forskarbakgrund, eller erfarenhet av att arbeta med forskning på annat sätt, och en av dem en praktisk arbetslivserfarenhet inom den sociala barn- och ungdomsvården.

Antalet deltagare i varje cirkel har varit 8–14 socialarbetare. Längden på forskningscirkelarna har varierat.

- I Sörmlands län har forskningscirkel pågått under två år, en halvdag i månaden. Första året var det två forskningscirkel som andra året gick ihop till en cirkel.
- I Skåne län genomfördes tre forskningscirkel. En cirkel pågick under en termin i form av heldagsträffar. Två cirkelarna löpte över ett år med halvdagsträffar en gång i månaden.
- I Östergötlands län har fyra cirkel genomförts under vardera en termin, en halvdag i månaden. Efter avslutning, några månader senare, har en uppföljningsträff genomförts.
- I Nordöstra Stockholms län har en cirkel genomförts på två terminer, halvdagar med två till tre veckors mellanrum.

En forskningscirkel omfattade deltagare från endast en arbetsgrupp (i Östergötland). Några forskningscirkel hade deltagare i huvudsak från endast en kommun eller stadsdel (Skåne och Nordöstra Stockholms län). De flesta cirkelarna omfattade dock deltagare från olika arbetsgrupper och kommuner (i Sörmlands, Skåne, Östergötland).

Inbjudan om deltagande i forskningscirkelarna skickades till chefer inom den sociala barn- och ungdomsvården. Anmälan till deltagande i forskningscirkelarna gick också via cheferna, då det var viktigt att det fanns en direkt anknytning till arbetsledarna vad gällde forskningscirkel och det arbete som skulle bedrivas i cirkeln.

Forskningscirkelarbetet bestod i de flesta fall av två faser/delar, fas 1 och fas 2.

FAS 1

FAS 1 bestod i huvudsak av:

- Genomgång av vad forskningen säger om barns delaktighet.
- Genomgång av och reflektion över begreppen "delaktighet", "barns perspektiv", "barnperspektiv" och "barnrättsperspektiv".
- Genomgång och anknytning, i alla moment i forskningscirkeln, till Harry Shiers (2001) teorin om vägar till delaktighet, "*Pathway to participation*" (se sid 11).
- Reflektion kring det egna arbetssättet och arbetsplatsens praxis när det gäller barns möjligheter till delaktighet.
- Granskning av egna eller kollegors barnavårdsutredningar utifrån delaktighet, barns perspektiv och i viss mån barnrättsperspektivet.
- Förberedelser, planering, genomförande och analys av intervjuer med barn och ungdomar som har, eller har haft, erfarenhet av insatser från socialtjänsten.
- I några fall inbjöds externa föreläsare från frivilligorganisationer som arbetar med barns och ungdomars delaktighet.

Granskning av egna barnavårdsutredningar

Sammantaget granskade de flesta deltagarna i Sörmlands, Skåne och Nordöstra Stockholms län en egen eller en kollegas avidentifierade barnavårdsutredning. I Sörmland och Nordöstra Stockholms län var det endast deltagaren själv som såg och läste utredningen och öppet inför cirkelkamraterna reflekterade utifrån Shiers teori. Det vill säga var, om och hur det i utredningen står att barnet/ungdomen var delaktig, och på vilket sätt. I Skåne granskades de avidentifierade utredningarna gemensamt, eller två och två.

Intervju med barn och ungdomar

Många av deltagarna i forskningscirkelarna var vana att träffa barn och ungdomar i sitt arbete och samtala med dem om exempelvis utredningsarbete. I forskningscirkeln gällde dock något annat. Där gällde det att pröva och intervjua ett barn eller en ungdom i syfte att endast lyssna på barnet/ungdomen för att ta reda på hans delaktighet i ärenden som rör hen och hans erfarenheter av kontakterna med socialtjänsten. De frågor som har ställts till barnet/ungdomen har exempelvis varit: Vet du varför du har kontakt med socialtjänsten? Är det någon som har berättat det för dig? Tycker du att socialtjänsten lyssnar på dig? Vad tycker du är bra med socialtjänsten? Vad tycker du är dåligt med socialtjänsten? Vad skulle du vilja att socialtjänsten blir bättre på? Vad kan socialtjänsten göra för att bli bättre?

Barnet eller ungdomen (7–18 år) som har intervjuats har inte tidigare haft kontakt med den intervjuande socialarbetaren/deltagaren i forskningscirkeln. Barnets/ungdomens vårdnadshavare (för barn under 15 år) har först tillfrågats om intervjun genom en kollega till deltagaren som har/har haft kontakt med barnet. Vårdnadshavaren har fått muntlig och skriftlig information om intervjun och har därefter, om vårdnadshavaren tackat ja, själv frågat barnet, eller gett tillåtelse till att socialsekreteraren frågar barnet/ungdomen. Barnet/ungdomen har därefter tillfrågats, efter att ha fått information om vad intervjun kommer att handla om, samt tid att självständigt tacka ja eller nej till att medverka. Intervjun har bandats och målsättningen har varit att den ska vara relativt kort, cirka 15 minuter. Intervjun har inte behövt avslutas efter 15 minuter, men cirkeldeltagaren har inte behövt transkribera (skriva av/ut) mer än 15–20 minuter av intervjun (vilket kunde vara hela, början, mitt i, eller avslutningen av intervjun), då det tar relativt lång tid att transkribera. Den anonymiserade transkriberade intervjun har sedan tagits med till forskningscirkeln, där alla deltagare läst, granskat, diskuterat och analyserat barnets/ungdomens synpunkter och upplevelser av kontakten med socialtjänsten. Detta kan ha gått till på olika sätt. Antingen genom att var och en läste intervjun och tillsammans reflekterade och analyserade vad barnet/ungdomen förmedlade, eller att två och två, läste varandras intervjuer och reflekterade vad barnet/ungdomen förmedlade. Analysen av intervjuerna har utgått från Shiers delaktighetsteori.

FAS 2

Intentionen med Fas 2 har varit att internt och externt sprida det som framkommit i forskningscirkelarbetet, i vissa fall även utveckla och prova nya arbetssätt på vissa arbetsplatser. Alla deltagare hade anmälts till forskningscirkelarna genom sina chefer. I Fas 2 fanns ambitionen att skapa dialog och möten med chefer (och eventuellt politiker).

Fas 2 planerades i Sörmland omfatta kontakter med arbetskamrater, chefer och eventuellt politiker som skulle få ta del av vad som framkommit under fas 1, granskning av det egna arbetet, intervjuer av barn och ungdomar, diskussionen och analyser, samt idéer som skulle kunna göra barn och ungdomar mer delaktiga. I Sörmland pågick forskningscirkelarna i två år, 20 månader, med deltagare från 6 kommuner. Fas 2 var tänkt att inledas i början av andra året, men då en av forskningscirkelledarna drabbades av en allvarlig olycka och blev borta i några månader, fortsatte cirkelarbetet under den tiden med fas 1. Fas 2 kunde dock genomföras under hösten

då deltagare och forskningscirkelledarna hade en halvdagskonferens för arbetskamrater, chefer och politiker. Deltagarna redogjorde bland annat för vad som framkommit i intervjuerna med barn och ungdomar. En av forskningscirkelledarna ledde konferensen och den andre redogjorde för vad som skett under cirkelträffarna och redovisade preliminära resultat. Efter konferensen deltog en av forskningscirkeldeltagarna och en av cirkelledarna i lokalradion med ämnet barns och ungdomars delaktighet inom socialtjänsten.

I Skåne inleddes fas 2 med att medarbetarna fick arbeta med Pick-charts (PICK-grafer) vilket är en prioriteringsmodell där medarbetarna, efter brainstorming, hittar nya lösningar på identifierade problem. De lösningar som skattades som mest genomförbara och med högst effekt på barnens delaktighet valdes ut och arbetades vidare tillsammans med kollegor och chefer på hemmaplan. Under fas 2 bjöds arbetsledarna in för att cirkeldeltagarna skulle få möjlighet att förmedla till sina chefer vad som framkommit under forskningscirkeln. Syftet med att bjuda in arbetsledarna var också att ge dem tillfälle att tydliggöra att cirkeldeltagarnas utvecklingsförslag skulle tas om hand i verksamheten. Cirkeldeltagarna i Skåne deltog också i en film där de var och en kort förmedlade nya insikter kring vikten av barns delaktighet.

I Östergötlands forskningscirkel fick deltagarna i fas 2 sammanställa en handlingsplan för hur de individuellt eller i verksamheten skulle fortsätta arbetet kring barns delaktighet. Handlingsplanen utarbetades mellan sista träffen i forskningscirkelgruppen och uppföljningsdagen som deltagarna hade tillsammans med cheferna. Handlingsplanen gav också möjlighet för cheferna att följa upp det arbete som påbörjats under cirkelarna. Syftet med uppföljningsdagen var att tillsammans med kollegor och chefer diskutera fortsättningen av det arbete som skett i forskningscirkeln, dela erfarenheter och förmedla nyvunnen kunskap och reflektera över hur de enskilt och tillsammans skulle kunna utveckla barns och ungdomars delaktighet inom den sociala barn- och ungdomsvården. På uppföljningsdagen redovisades även barnintervjuerna som sammanstälts. Dagen slutade med att alla deltagare fick skriva ett brev till sig själva där de skulle besvara frågorna: "Detta kommer att bli mitt första steg till att öka barns delaktighet. Detta kommer att vara mitt bidrag på min arbetsplats och tillsammans med kollegor att utveckla barns delaktighet och att barns delaktighet ska/kan bli en naturlig del i verksamhetens utveckling. Så här kommer verksamheten att se ut om ett år – då de barn/unga jag möter känner sig delaktiga i det arbete och de insatser jag utför." Sex månader senare skickades breven tillbaka ut till deltagarna, för att ge dem en liten påminnelse om den forskningscirkel de deltagit i, de frågor de besvarat och därmed, förhoppningsvis, ge ny energi till arbetet kring barns delaktighet.

I fas 2 i Nordöstra Stockholms län har arbetsledarna bjudits in att delta i forskningscirkeln vid tre tillfällen. Dessutom bjöds all personal in till en temadag med föreläsningar om barns delaktighet. En Norrtäljemodell för arbete med barns delaktighet arbetades fram under cirkelns gång. Den innehöll en checklista samt olika blanketter och mallar som sammantaget skulle användas för att underlätta arbetet med barns delaktighet.

Sammanfattningsvis deltog också forskningscirkelnätverket, under 2017, i regeringens samordnares fem konferenser, Förbättringsresan, som ägde rum i Malmö, Göteborg, Linköping, Luleå och Stockholm. Här presenterades projekts forskningscirkelarbeta och preliminära resultat.

Utvärdering av forskningscirkelarbetet

Utvärderingen av forskningscirkelarna har omfattat två enkäter till cirkeldeltagarna och två enkäter till chefer inom den sociala barn- och ungdomsvården. Första enkäten till deltagarna besvarades vid första cirkelträffen och den andra vid sista forskningscirkelträffen, eller efter avslutat deltagande. Enkäterna till cheferna skickades ut och besvarades före forskningscirkelns start och några månader, ibland ett halvår, efter avslutad forskningscirkel. Enkäterna till deltagare och chefer bestod av både strukturerade och halvstrukturerade frågor. Besvarandet av enkäterna var frivilligt.

Utvärderingen omfattar även arbetsanteckningar, reflektioner och analyser som gjorts av forskningscirkelledarna under cirkelarbets gång och efter avslutade forskningscirkel.

Materialet har bearbetats med både kvantitativa och kvalitativa metoder.

Resultat från enkätsvar från deltagarna

Antalet deltagare i forskningscirkelarna var 104 personer: 15 deltagare i Sörmlands län, 35 i Skåne, 43 deltagare i Östergötland och 11 i Nordöstra Stockholms län. Sammantaget svarade 85 deltagare på enkäterna: 92 % (av 85) svarade på enkät 1 och 62 % (av 85) på enkät 2. Tidsspannet mellan enkät 1 och enkät 2 kunde variera, alltifrån fyra till 21 månader (21 månaders tidsspann förekom i Sörmlands läns då en forskningscirkel pågick i två år).

Deltagarnas medelålder var 39 år (23–65 år) och man hade i genomsnitt arbetat 10 år (0–35 år) inom den sociala barn- och ungdomsvården; 46 % hade arbetat 0–4 år, 16 % i 5–9 år och 38 % i 10 år eller längre.

De flesta deltagarna arbetade vid socialtjänstens myndighetsdel som utredare, handläggare eller barnsekreterare. Andra deltagarna arbetade inom familjerätten eller inom socialtjänstens resurs-/utförarsida, såsom barnstödjare och familjehandlare. Bland deltagarna fanns även några teamledare och enhetschefer. Fyra femtedelar (81 %) var socionomer och en femtedel (19 %) hade annan utbildning, såsom fil mag i psykologi, kandidatexamen i social omsorg. I genomsnitt hade deltagarna (exklusive familjerätten och teamledare) totalt 25 ärenden per person (från 10 till 50 ärenden).

Drygt en tredjedel av deltagarna uppgav i enkät 1 att de i sitt arbete mötte barn 0–5 år en gång i veckan. Över hälften mötte barn i 6–17 års åldern en gång i veckan. Drygt en femtedel av deltagarna mötte 0–5 åringar en gång i månaden och drygt en tredjedel av dem träffade 6–17 åringar en gång i månaden. En femtedel av deltagarna mötte i sitt arbete små barn, 0–5 år, endast en gång om året. Det fanns vissa skillnader i svaren mellan enkät 1 och 2 när det gällde mötet med barn (tabell 1), vilka ser ut att ha minskat något i enkät 2 när det gällde barn i alla åldrar, utom det dagliga mötet med barn 0–5 och 6–12. I vissa fall var skillnaderna dock ganska marginella. De som uppgav att de aldrig mötte barn var i huvudsak teamledare/chefer.

Tabell 1. Svar på frågan: Hur ofta möter du i ditt arbete barn 0–5 år, 6–12 år, 13–17 år? (%)

	Enkät 1			Enkät 2		
	0–5 år	6–12 år	13–17	0–5 år	6–12 år	13–17
Dagligen	0	0	9	4	2	4
En gång i veckan	36	53	48	29	39	43
En gång i månaden	42	39	33	38	43	30
En gång om året	22	8	11	21	9	15
Aldrig	0	0	0	8	7	7
	100	100	100	100	100	100

Rutiner och handlingsplaner gällande barns delaktighet?

I enkät 1 och 2 fick deltagarna frågan: *Har man på din arbetsplats rutiner/handlingsplan för barn och ungdomars delaktighet i ärenden som rör dem?* I enkät 1 svarade en tredjedel ”ja” på frågan och en femtedel ”nej” och två femtedelar ”vet ej” (Tabell 2). Ja- respektive nej-svaren hade ökat i enkät 2 och vet ej-svaret hade minskat.

Tabell 2. Svar på frågan i enkät 1 och 2: Har man på din arbetsplats rutiner/handlingsplan för barn och ungdomars delaktighet i ärenden som rör dem? (%)

	Enkät 1	Enkät 2
Ja	36	50
Nej	21	32
Vet ej	43	18
	100	100

Får barn och ungdomar vara delaktiga?

I enkät 1 och 2 skulle deltagarna svara "Alltid", "Oftast", "Ibland", eller "Sällan" på frågan: *I mina kontakter med barn och ungdomar känner jag mig i huvudsak trygg och lugn att de får vara delaktiga i de insatser som berör dem.* Sammantaget svarade 46 % av deltagarna i enkät 1 "alltid" eller "oftast", medan 54 % svarade "ibland" eller "sällan". I enkät 2, som fylldes i efter avslutad forskningscirkel, fanns en ökning av svaret "oftast" och en minskning av svaret "ibland" (tabell 3).

Tabell 3. Svar på frågan i enkät 1 och 2: I mina kontakter med barn och ungdomar känner jag mig i huvudsak trygg och lugn att de får vara delaktiga i de insatser som berör dem (%).

	Enkät 1	Enkät 2
Alltid	8	8
Oftast	38	48
Ibland	47	38
Sällan	7	6
	100	100

Faktorer som försvårar mötet med barn och ungdomar

I både enkät 1 och 2 fanns frågan: *Finns det omständigheter/faktorer i din verksamhet som försvårar mötet med barn och ungdomar?* I enkät 2 hade "ja"-svaren ökat och "vet ej"-svaren minskat (tabell 4).

Tabell 4. Svar på frågan i enkät 1 och 2: Finns det omständigheter/faktorer i din verksamhet som försvårar mötet med barn och ungdomar? (%)

	Enkät 1	Enkät 2
Ja	76	86
Nej	13	12
Vet ej	11	2
	100	100

I kommentarerna till "ja"-svaren på ovanstående fråga, om faktorer som försvårade barns delaktighet, utmärkte sig två huvudkommentar i både enkät 1 och 2. Den ena handlade om *tidsbrist* och den andra om bristen på anpassade *lokaler*.

När det gäller *tidsbristen* berörde sammantaget två tredjedelar av alla kommentarer i enkäterna bristen på tid, ärende- och arbetsbelastning eller personalomsättning, exempelvis:

"Jag skulle gärna vilja hinna träffa barnen mer."

"Tid, personalomsättning, dokumentation."

"Tidsaspekten försvårar möten/kontakt med barnen."

Genomgående menade man också i kommentarerna att *lokaler* inom socialtjänsten inte är anpassade för barn och ungdomar och att det till exempel finns begränsade möjligheter att bjuda på fika:

"Tråkiga lokaler/samtalsrum, begränsade möjligheter att bjuda på fika"

"Ibland känns inte lokalerna bra för barn, att komma till ett stort kontor m hissar o låsta dörrar."

Övriga faktorer som deltagarna menade hindrade barns och ungdomars delaktighet och som nämdes var: föräldrar som hindrar kontakten med barn, socialarbetarnas arbetstider (dagtid, vardagar), språkförbistring, bristande språkförståelse och kulturella skillnader. Enkät 2 skilde sig inte nämnvärt från enkät 1 i dessa avseenden.

Vad görs för att utveckla arbetet med barns och ungdomars delaktighet?

På den öppna frågan *"Vad görs i din verksamhet för att utveckla arbetet med barns och ungdomars delaktighet i ärenden som rör dem?"* fanns flera olika svar i enkät 1 och 2. Närmare en fjärdedel (23%) av de deltagare som svarade på frågan i enkät 1 svarade: "inget", "vet ej", eller "inte mycket". Det fanns en osäkerhet om det skulle finnas ett medvetet arbete för att öka barns delaktighet.

"Ganska fritt för socialsekreteraren att göra som man vill i kontakten med barnet, på så sätt kan det 'bli lite vad man gör det till'".

"Inte så mycket. Rätt till delaktighet blandas ihop med ett generellt barnperspektiv."

"Vet ej. Inget tydligt. Ett mål har uttalats att alla barn ska vi träffa 3 gånger för samtal i en utredning, men det görs många gånger inte."

I enkät 2 hade andelen deltagare som svarade "inget", "vet ej", eller "inte mycket" minskat till 14%.

I enkät 1 uppgav närmare en femtedel (19%) av deltagarna att medverkandet i denna forskningscirkel var en del i utvecklingsarbetet med barns- och ungdomars delaktighet.

"Att vi är några som erbjuds att gå denna forskningscirkel."

"Jag vet faktiskt inte [angående utvecklingsarbete], kanske detta med forskningscirkel."

I enkät 2 nämnde 14% av deltagarna att delta i forskningscirkeln var en del i utvecklingsarbetet när det gällde barns- och ungdomars delaktighet inom socialtjänsten.

I enkät 1 menade 18 % av deltagarna att det pågick diskussioner och samtal inom arbetsplatsen om barns och ungdomars delaktighet. I enkät 2 uppgav 24 % detta.

Åtgärder för att öka och underlätta barns och ungdomars delaktighet, såsom inköp av Ipad, möjligheter att fika med barnen, BBIC-utbildning, nämndes av 12 % av deltagarna som svarade på enkät 1. På enkät 2 beskrev närmare en tredjedel av deltagarna (31 %) att det pågick åtgärder på arbetsplatserna för att öka barns och ungdomars delaktighet. Flera kommentarer handlade om införandet av *Signs of Safety*, *Norrköpingsmodellen*, kommande utbildningar i barnsamtal och införande av enkätundersökning när det gäller alla barn som varit aktuella för utredning.

Fått ökad kunskap om barns delaktighet genom forskningscirkelarna?

På frågan i enkät 2: *Tycker du att deltagandet har ökat din kunskap om barns delaktighet?* svarade alla "ja", utom en person. Den som svarade nej kommenterade att: "Men har bidragit till en ökad medvetenhet och engagemang, även om jag tror mig haft kunskapen tidigare".

Kommentarer från de som svarade "ja" menade att forskningscirkelarna gett dem *teoretiska kunskaper* i ämnet, såsom:

"Fått större teoretiska kunskaper kring barns delaktighet."

"Mer kunskap om vad som är verklig delaktighet."

Andra menade att det hade ökat den *personliga medvetenheten om barns rätt till delaktighet*.

"Det har fått mig att belysa barns delaktighet på ett helt nytt sätt. Jag tycker detta är mycket viktigt nu!"

"Fått träning i att identifiera olika situationer där barns delaktighet kan förbättras med relativt små medel. Tex hur vi pratar, att vi tänker på att adressera barnet som eget subjekt med rätt till sina egna åsikter..."

Deltagarna ansåg också att de i forskningscirkeln fått ökad kunskap och insikt om vikten av att *ha möjlighet och tid att reflektera* och möta andra kollegor och få ta del av varandras arbetssätt.

"Jag har fått möjligheten att reflektera över mitt arbete och vad jag gör/inte gör vilket har väckt tankar och processer hos mig som har förändrat mitt förhållningssätt."

"Diskussionerna i grupp har bidragit till en större medvetenhet, nya idéer om hur vi kan bli bättre."

"Har fått mig att både 'ta fram' gammal kunskap och ny, genom att ha tid att reflektera från olika perspektiv och under lång tid."

Deltagarna menar också att de fått ökad kunskap och medvetenhet om att *socialtjänsten behöver förbättras* när det gäller barns rätt till delaktighet, till exempel:

"... Tyvärr verkar det ju från myndighetssidan finnas mer brister på detta område än vad jag trodde."

"Diskussionerna har väckt nya tankar och sätt att se på barns delaktighet inom Socialtjänsten..."

"Det har gjort mig mer uppmärksam på stora utvecklingsområden som vi har inom socialtjänsten. Vi behöver bli mycket bättre på att lyssna till barnets önsningar, behov och krav."

Praktisk nytta av forskningscirkelarna?

På frågan i enkät 2: *Tycker du att du haft någon praktisk nytta i ditt arbete av deltagandet i forskningscirkelarna*, svarade alla utom tre deltagare, "ja". Två deltagare kommenterade sina "nej": *"Tyvärr inte ännu. Hoppas kunna framföra det 'vi kommer fram till' för att påverka det praktiska arbetet på kontoret."*, *"Nej, tyvärr ännu inte"*.

Kommentarer från dem som svarade "ja" visade att forskningscirkelarna har *förändrat* deras möten med barn och ungdomar.

"Att än mer tänka på vikten av information - till barnet/ungdomen - vikten av hur vi förklarar syftet med varför vi träffas."

"Bättre närvaro och medvetenhet om mitt eget handlande i mötet med barn."

"Barnet syns mer. Jag bokar in avslutsamtal automatiskt".

Forskningscirkelarna verkar också ha *förändrat* deltagarnas syn på *utredningar*.

"Jag känner att barnfokus har stärkts i mitt utredningsarbete och i vad jag fokuserar på i utredningar."

"Sett över hur vi lägger upp utredningar/möten med barnen".

"Jag har börjat skriva på ett annat sätt, så det blir ännu mer tydligt att det är barnets röst som framkommer."

Flera kommenterar också att det är viktigt att barn och ungdomar är mer delaktiga i *hela utredningsprocessen*, till exempel:

"... jag hade inte funderat på processens betydelse innan."

"Jobbar mycket mer aktivt att involvera barnen i alla led under utredningsprocessen, men även överlämning till insatser och uppföljningar."

"... tar med barnet mer i uppföljning samt avslutningssamtal."

Deltagarna menar att forskningscirkelarna påverkat både deras eget och arbetsplatsens arbetssätt, såsom:

"... börjat arbeta med förenklat material som beskriver vad det är jag jobbar med."

"Jag ser fram emot praktiska verktyg som kommer att tas fram efter våra förslag."

"Vi har utvecklat vår idé till stafettpinne - ett dokument som ska följa barnet hela vägen och innehåller uppgifter om vad som är viktigt för barnet."

"Vi har jobbat med hur vi vill att våra besöksrum ska se ut, pågående process på arbetsplatsen."

Kvalitativ analys av kommentarerna i enkät 1 och 2 - utifrån barns delaktighet efter Shires delaktighetsteori

Här följer en kvalitativ analys som bygger på svaren på de öppna frågorna och kommentarer deltagarna givit i enkät 1 och 2. Den teoretiska utgångspunkten för analysen är Shires delaktighetsmodell som består av fem olika nivåer och där varje nivå är knuten till *öppningar*, *möjligheter* och *skyldigheter*. I denna analys analyseras inte nivåerna, utan vilka öppningar, möjligheter och skyldigheter som kommer fram i svaren, samt hinder i förhållande till de tre aspekterna.

Barns och ungdomars delaktighet innan deltagandet i forskningscirkeln – Enkät 1

Öppningar

Det framgår i svaren att öppningar (den personliga inställningen) när det gäller barns delaktighet var viktigt för deltagarna. Barns behov och *att* barns behov ska stå i centrum nämndes.

”Jag försöker skapa en relation med barnen, de får välja vad vi ska prata om.”

Att möta barns behov innebär också att platserna för var möten kan äga rum kan vara flexibla. Ett barn som själv får välja var mötet med socialarbetaren sker, kan välja en plats som det känner sig trygg på. Ett sätt att visa en öppning exemplifierades av en deltagare som arbetar med familjehemsplacerade barn och som alltid gav barnen möjlighet att välja hur och var mötet mellan barnet och henne själv skulle äga rum.

Öppningar handlar också om att ge valmöjligheter och visa flexibilitet. Det blev tydligt att detta gjordes, bland annat genom att ge utrymme för frågor, eller ge alternativa kontaktvägar, som sms och mejl.

”Jag brukar erbjuda främst ungdomar flera kontaktvägar förutom besök; sms, mail.”

Relationsskapande och vikten av att skapa förtroende mellan sig själv och barnet, som en förutsättning för delaktighet, lyftes fram.

”Barnen får ställa frågor vid varje möte. Jag uppmanar dem att kontakta mig vid behov. Svårigheter är att få förtroende och att barnen ska ställa alla frågor de vill och berätta vad de känner.”

Att barn görs delaktiga och att den enskilda socialarbetaren har en viktig roll i hur stor möjligheten att vara delaktig framgår, då en deltagare funderar kring detta och konstaterar att öppningen finns hos den enskilde. Det är den enskilda socialarbetaren som behöver vara drivande och försöka skapa allians med barnet, samtidigt krävs också ödmjukhet.

”Eftersom vi träffar barn/ungdomar tätt/intensivt så ligger det mycket på vårt ansvar att möjliggöra/öppna upp för deras frågor och att ge information. Barnen finns där!”

”Vem är jag att kunna avgöra Barnets Bästa? Ödmjukhet”.

”När barnen är med i samtal så vänder jag mig till dem och frågar.”

Det framkom också att det fanns en öppenhet att göra barn delaktiga även vid tillfällen när det inte alltid förväntas ingå i den direkta yrkesrollen.

"I mitt jobb som utförare är jag öppen för att ge barnet alla möjligheter att vara delaktiga samtidigt som det förväntas av mig att jag i första hand ska träffa föräldrarna och jobba med att förstärka deras förmåga, även om det handlar om att förbättra och stärka relationen mellan dem."

Det fanns också en viss osäkerhet om barn alltid blir delaktiga, beroende på den personliga inställningen och kunskapen.

"Jag tror att det mest beror på vem de har som socialsekreterare".

Flera deltagare såg fram emot att i forskningscirkeln få utveckla barns delaktighet i sitt arbete.

"Superroligt att verkligen prata om hur barn/ungdomar blir delaktiga på sina villkor!"

"Att barn ska bli mer delaktiga mer på sina egna villkor."

"Att bli bättre på att möta barn och unga så att deras röster blir hörda."

Framförallt verkar det finnas en entusiasm inför detta med delaktighetsgörande.

"Att barn ska bli mer delaktiga mer på sina egna villkor."

Hinder – när det gäller öppningar?

Det framkom inte så många direkta hinder när det gäller att lyssna på barn och barns deltagande före deltagandet i forskningscirkeln, vilket sannolikt beror på att alla deltagarna var intresserade av ämnet. Det fanns dock tankar om att det kunde finnas individuella hinder för den ovane inom yrket.

"... osäkerhet hos nya och unga socialsekreterare."

Även okunskap, särskilt om hur man pratar med små barn identifierades som ett hinder i sig.

"Borde bli bättre att ge barnet en känsla av sammanhang, samt återkoppla vad utredningen kommit fram till. Svårt att veta hur mycket info man ska ge barnet för att inte lägga ansvar."

Det framkommer också att barns delaktighet ofta bortprioriteras. Flera möjliga anledningar ges, exempelvis brist på intresse. En anledning som kommer fram är att medarbetare ibland ger upp för lätt. Samtidigt kan det också handla om att hamna i invanda mönster.

"...vi hamnar i invanda mönster och behöver bli påmind om vikten att involvera barnen."

Möjligheter

Möjligheter handlar om arbetsätt och vilka resurser det finns i verksamheten för att barn och ungdomar ska kunna bli delaktiga. Möjlighet till delaktighet utökas och stärks genom dialog. Samtal om barns delaktighet blir därför viktigt för att bearbeta klimatet i arbetsgruppen och skapa förutsättningar för att se behovet av delaktighet på gruppnivå. Ett sätt kan vara att ha regelbundna diskussioner så att frågan om delaktighet hålls på agendan.

"...synka och handla i delaktighetstermer."

Huruvida det i arbetsgrupperna pågick samtal om barns delaktighet före forskningscirkelns början (enkät 1) varierar mellan regionerna. I en region verkade delaktighet vara en mer stående punkt på dagordningen och något som diskuterades regelbundet, medan det inte var lika tydligt i en annan region. Snarare var det frågor som kommer upp i samband med särskilda satsningar. Det framgick av deltagarnas svar att forskningscirkeln kunde vara en möjlighet för utvecklande av barn och ungdomars delaktighet på verksamhetsnivå.

Metoder och sammanhang när det gällde möjligheter

Att delaktighet är något ett barn bjuds in till i vissa sammanhang eller genom vissa metoder framgick tydligt. I samtliga regioner nämndes barnsamtal, uppföljningssamtal och BBIC. Genomförandeplanen nämndes också i ett par regioner som ett dokument där barnet görs delaktigt. Dessutom nämndes gruppverksamhet för barn. Även barn blev lyssnade på i utvärderingsskedet, när ett barn varit i behandling, både avseende förändringen som skett och själva samtalet.

Barnsamtalen var särskilt framträdande som möjliggörande för delaktighet. I vissa fall användes en viss form av barnsamtal, Norrköpingsmodellen, medan ingen särskild metodik nämndes i andra fall. Oberoende av vilka, menade många att just samtalet med barnet och ibland med både barnet och vårdnadshavare var det som var mest framträdande när det gäller att skapa möjligheter för barns delaktighet.

Det är alltså tydligt att det var vanligt att låta barnet komma till tals (och bli lyssnade på) i samband med just barnsamtal, eller i samtal med barnet och barnets vårdnadshavare tillsammans. Grunden här handlar om att synliggöra barnet.

Samtal med barn, i olika former, angavs som möten där barn och unga hade möjlighet att ställa frågor/vara delaktiga eller bli informerade. Det framgick emellertid inte alltid vad detta innebar och huruvida synpunkterna som framkom beaktades och påverkade beslut eller utformning av till exempel stöd. Möjlighet att få information, vara delaktig eller kunna ställa frågor kan med andra ord ske vid flera tillfällen (förhandsbedömning, utredning, uppföljning, familjesamtal, enskilda samtal, kommunicering av utredningar, hembesök och överklagan av beslut). Ofta handlar det emellertid om att "få del av väsentlig information", eller "få möjlighet att ställa frågor".

"Barnet/ungdomen tillfrågas om de förstår syftet och om det ej gör det - förtydligas informationen på nytt. "

Av enkät 1 framkom också vilka som ingår i miljön som möjliggör delaktighet. Handläggare och familjebehandlare, främst barnets egen handläggare eller behandlare, är de som erbjuder möjligheten till delaktighet och det kan ske genom flera olika media (telefon, mejl, samtal eller skattningsformulär). Det framkommer emellertid också att det finns tillfällen när barnet/ungdomen själv kan fatta vissa beslut, som om mötet skall ske tillsammans eller utan vårdnadshavare.

I vissa fall verkar det alltså som att synpunkter inte bara lyssnas på utan också tas i beaktande och det gäller även eventuellt val av insats. Åtminstone kan barnet/ungdomen ges möjlighet att ta ställning.

"Vid behov av insats tillfrågas barnets inställning i val av insats."

En möjlig lösning föreslås kring betydligt fler öppna ingångar i socialtjänsten där ungdomar själva kunde välja att söka stöd och själva få formulera sina behov.

Olikheter i möjligheter till delaktighet

Att samma regler inte gäller för alla barn är tydligt. Dels finns hänsyn beroende på individuella förutsättningar, ålder och mognad och dels på vilken verksamhet som ansvarar för insatserna.

”I utrednings- och uppföljningsarbetet ingår att vi handläggare ska ha samtal med barnen/ungdomarna. De ska också efter ålder/mognad ges möjlighet att närvara på möten som berör dem.”

”Små möjligheter för mindre barn. Det mesta av kontroller sker via föräldrarna.”

Möjligheten för alla barn att vara delaktig på lika villkor påverkas enligt deltagarna av olika faktorer. Bland annat nämndes att barn från 4–5 år och ”barn som kan göra sig förstådda” deltog i till exempel genomförandeplanen. Generellt ansågs äldre barn vara enklare att göra delaktiga, medan små barn var svårare. Det fanns dock möjlighet att göra även små barn delaktiga och då genom observationer där medarbetaren behövde vara lyhörd för barnets beteenden. Att låta barn komma till tals kunde alltså också innebära att ta till vara på signaler som barnen gav, utanför talat språk.

Det fanns också en osäkerhet kring huruvida delaktighet är en möjlighet i olika verksamheter eller inte. Att möjligheten varierar mellan olika verksamheter framgick av en reflektion kring skillnaderna mellan familje- och institutionsplaceringar och öppenvård. Där placerade barn ansågs ges möjlighet till mer delaktighet än barn i öppenvård, då mycket av stödet i öppenvård ges som stöd till föräldrarna i deras föräldraroll. Barn och unga som placerats enligt LVU ansågs vara särskilt prioriterade.

Hinder – när det gäller möjligheter

Som nämnts tidigare handlar möjligheter om den konkreta situationen på arbetsplatsen och, i viss mån, hur medarbetarna kan ta tillvara dessa. Hinder handlar ofta om brist på tid och resurser. Särskilt tidsbrist anges av många som ett hinder (som framkommit tidigare i redovisningen). Tidsbrist hör samman med en hög arbetsbelastning vilket i sin tur också gör att barn och ungdomars tillgänglighet till socialtjänsten inte är så hög som deltagarna skulle önska. Det är tydligt att det för flera deltagare finns en direkt koppling mellan bristen på tid och begränsad möjlighet att göra barn delaktiga. Deras lösning är lika tydlig: det behöver anställas fler för att öka kvaliteten i arbetet.

Tidsbristen kommer sig av flera saker, många ärenden i kombination med en omfattande dokumentation, som ”måste” gå före delaktighetsskapandet. Det är inte viljan hos medarbetarna som i det fallet ses som problemet, utan att verksamhetens arbets sätt inte tillåter det i praktiken. Vidare finns andra verksamhetsrelaterade hinder, som rigida mötesstrukturer som sätter käppar i hjulet för meningsfulla samtal.

”Socialsekreteraren vill nog vara mycket mer delaktighetsarbetande än vad de mäktar med i skuggan av dokumentation.”

I förlängningen leder bristen på tid till otillgänglighet, så även om barnet vill ha kontakt och söker kontakt kan det vara svårt att få tag i den medarbetare som barnet försöker komma i kontakt med. Personalomsättning, där gamla medarbetare slutar och nya börjar gör också att de förfaranden som finns inte fungerar. Andra saker som tydligt framkommer som hinder är brist på lämplig (samtals) miljö och en bristande tillgång till lämpliga verktyg eller hjälpmedel, som sandlådor, målar material, nallekort, tejpingdockor etc. eller informationsmaterial som anpassats på ett bra sätt till barn. Brister i socialarbetarkårens kunskaper i och användande av standardiserade skattningsinstrument och verktyg framkommer som ett närliggande problem.

Brister i kunskap och förfaranden kring dylika metoder leder till att medarbetare kan missa vad barnen tycker, känner och vill berätta. Lösningen här föreslås vara utbildning och handledning.

Det finns också mer strukturella problem som kan utgöra hinder. En verksamhet som ger dåligt stöd till nyanställda och som inte ger någon introduktion kan sannolikt räkna med medarbetare som har svårt att tillmötesgå förväntningar på effektivitet i kombination med ett välutvecklat fokus på barnet och barnets delaktighet.

Flera berättelser handlade om information till barnet, men innehöll också en öppning till delaktighet genom att fråga exempelvis om barnet/ungdomen undrar något. Även om information enbart, inte räknas som grund för delaktighet, kan information vara ett första steg. Bristen på information utgör således ett hinder för delaktighet.

”Tror dock brist på information till barnet gör det svårare för dem att ställa frågor o bli delaktiga.”

Metoder, som ska främja delaktighet kan dessutom, i själva verket och i den praktiska verksamheten få rakt motsatt effekt. Ett exempel ges där BBIC betecknas som ”kontraproduktivt” och där metoden hellre försvårar än befrämjar möjligheten till delaktighet.

Även om hinder i form av tidsbrist, hög personalomsättning och andra organisatoriska faktorer är de faktorer som nämns mest frekvent som hinder för möjligheter till delaktighet, så söks inte alltid orsaken där, ”ibland” blir det helt enkelt bara inte. Orsakerna till hinder identifierades också som andra hinder, bland annat i barnets miljö, eller interpersonella kontextuella hinder, som kulturella skillnader och språk, vilket inbegriper behovet av att tala med tolk.

Det framkommer att det finns en potentiell konflikt mellan att höra barnet och att hålla barnets behov i centrum. Det betyder att det kan finnas tillfällen när det är viktigare att skydda barnet än att ge barnet utrymme att komma till tals. Det är naturligtvis ett dilemma samtidigt som valet då naturligt faller på barnets rätt till skydd framom barnets rätt att bli hört. Dessutom finns en inbyggd motsättning mellan olika behov där barnens behov ibland får ge vika för andra behov som framförs av dem som har lättare att göra sin röst hörd.

”I samarbetsamtal där det finns önskemål att vi ska träffa barnen, men att känslan är att det kan göra att barnet hamnar i kläm.”

”Jag kan tycka och känna att vuxnas röst och behov ibland överskuggar barnets behov och rätt.”

Även ovilja hos barnet alternativt barnets förutsättningar, exempelvis på grund av kognitiva funktions-nedsättningar sågs som ett hinder för att göra barn delaktiga. Vanligare verkar det emellertid vara att föräldrarna förstås som ett problem, där föräldrarna/vårdnadshavarna helst inte vill att barnet skall höras. Ibland ges därför inte samtycke från föräldrarna och även om medarbetarna träffar barnen kan föräldrarna ha påverkat barnen på förhand vilket förhindrar barnen att ge uttryck för det som de verkligen känner och tänker.

”Förutsatt att de kommer på samtal. Ibland kan föräldrar vara bromsklossar till att öht träffa barnen.”

”När samtalen med barnen inte blir givande. När de har ”tystats” eller blivit tillsagda att framföra vissa saker till oss av föräldrarna. Då känns möten/kontakt med barnet meningslöst och att vi utsätter barnet för onödig påfrestning.”

Skyldigheter

Rutiner och policyer utgör en *skyldighet* att agera enligt vissa principer eller metoder. Om det finns en rutin för att inkludera barn och göra dem delaktiga är därför en viktig fråga. I samtliga kommuner svarade de flesta medarbetare "ja" på frågan om rutiner finns. Hur stark skyldigheten kan betraktas som visade sig dock kunna diskuteras. I vissa fall fanns tvivel på om rutiner som finns faktiskt följs.

"Det finns en flödesbeskrivning men jag vet inte i vilken utsträckning den efterföljs."

Det är med andra tydligt att det i samtliga regioner fanns policyer och rutiner som inkluderade delaktighet. De utgjordes av rutiner kring metoder och krav alternativt förväntningar på möten med barn. Vissa rutiner beskrevs i termer av "bör" medan andra i termer av "ska". Det indikerar att det finns en gradskillnad mellan hur viktiga och hur pass ledande riktlinjerna och rutinerna är. Ofta handlade det om att till exempel barnsamtal ska genomföras i alla utredningar eller att barnet ska informeras om sin journal eller att placerade barn ska ha en egen socialsekreterare. I andra fall att barnsamtal bör genomföras och att barnet bör höras kring eventuella insatser. Ska innebär naturligtvis en starkare skyldighet och en rättighet för barnet. Bör innebär snarare en rekommendation, vilket gör att barnet inte nödvändigtvis uppfattas ha den rättigheten. En ännu svagare beteckning är tillfällen som anges med "kan", som att barn "kan erbjudas att komma på besök ensamma" utan att föräldrarna alltid är med.

Dessa rutiner, särskilt de som formuleras med "ska" kan alltså ses som att barnet har rätt till insatsen, vilket medför en skyldighet för verksamhetens del. Barnsamtal som rutin där information är det som ska ges, kan, som vi tidigare varit inne på, möjligen ses som ett förstadium till delaktighet.

"Vi erbjuder alltid enskilda samtal med barn och pratar om varför de är placerade och varför vi kommer dit på ett sätt så de ska kunna förstå."

Barnets synpunkter och åsikter har inte nödvändigtvis någon faktisk påverkan på verksamheten eller på insatsen eller omständigheter kring denna. Denna känsla, av att barnen inte alltid har någon faktiskt möjlighet till påverkan framkommer tydligt i enkätsvaren.

"Känns ibland som att vi frågar barnen om deras åsikt i en fråga, men deras åsikt körs ändå över. Ibland undrar jag om barnen förstår varför. Överlag tycker jag nog att barn har ganska lite att påverka."

Metoder, policyer och strukturerad inhämtning av information när det gäller skyldigheter

Det finns rutiner och riktlinjer och de flesta medarbetarna känns vid detta på ett eller annat sätt. Rutinerna omfattar bland annat metoder, som BBIC och krav på genomförande av barnsamtal, som vi tidigare var inne på. Dessutom finns vissa frågor som förväntas ställas som en del av en verksamhetsrutin. Systematisk uppföljning, till exempel genom insamlande av statistik där delaktighet är en del, samt granskning av 20 utredningar varje månad just ur delaktighetsperspektiv, är lokala verksamhetsrutiner som fungerar stärkande för barns delaktighet. Formaliserad grupp-tid där det explicita syftet är att diskutera ärenden utgående från barns och ungdomars perspektiv bidrar sannolikt också till en ökad medvetenhet hos medarbetarna. Även om gruppdiskussioner inte nödvändigtvis leder till handling, kan de säkerligen sätta igång tankar som leder till öppningar hos enskilda medarbetare.

Det nämndes både att arbetet med rutiner är ett pågående arbete, men att rutinen trots det redan följdes. Det fanns emellertid också de som trodde att det fanns rutiner och policyer kring delaktighet men som var osäkra på innehållet i dessa rutiner.

”Men antar - har inte ngt tydligt minne av hur den ’ser ut’.”

De flesta lyfte fram rutiner och dokument men beskrev inte om, eller hur, de synpunkter som barnen kommer med också innebär en faktisk påverkan. Det fanns dock undantag och det framgår tydligt av enkäterna att åtminstone någon verksamhet har policykrav på faktisk påverkan.

”Vi har arbetsflöden/rutiner för varje insats som tydligt poängterar vikten av barnets delaktighet samt möjligheten till att påverka.”

Trots att det framgår tydligt att rutiner finns så är det också tydligt att det finns verksamheter där rutiner och policyer klart behöver utvecklas och förbättras.

Hinder – när det gäller Skyldigheter

Avsaknad av rutiner, policyer och formaliserade krav innebär att graden ”skyldighet” aldrig kan uppnås. Dessa ligger på en organisatorisk nivå och krävs för att delaktighet verkligen kan betraktas som en rättighet i en organisation. Avsaknad av rutiner blir med andra ord ett problem och alla handläggare arbetar då olika och saknar den gemensamma styrningen.

”Jag tror inte att det finns rutiner för det.”

Även om rutiner och strukturer för delaktighet fanns så fanns, som nämndes tidigare, en osäkerhet kring huruvida de faktiskt följs. Om rutiner och skyldigheter inte följs blir de naturligtvis överksamma och hindren kan bero på både individuella och organisatoriska faktorer.

Ett annat hinder handlar om konkretisering. Ett policydokument saknar verkan om det inte konkretiserats.

Det framkom också att det skulle behövas bättre rutiner generellt. Rutiner som inte uppfyller syftet, är otydliga eller som inte har rätt ambitionsnivå, kan också blir rätt verkningslösa. Även om de flesta rutiner främjar barns delaktighet framgår det också att det finns rutiner som direkt hindrar delaktigheten för barn, exempelvis att äldre barn rent rutinmässigt inte kallas till uppstart av ärenden eller till uppföljning.

Förändringar och kvarstående frågor efter deltagandet i forskningscirkel – enkät 2

Öppenhet

Öppenhet fanns generellt redan innan forskningscirkelarna. För någon var det en slumrande fråga som väcktes till liv, men viljan att ha en öppenhet fanns generellt. De hinder som identifierades hade främst med osäkerhet och en känsla av bristande kompetens att göra. Osäkerhet, särskilt hos ny-utexaminerade lyftes återigen i uppföljningsenkäten.

En stor skillnad mellan de båda enkäterna fanns emellertid i användningen av ”jag” och ”mig”. Betydligt fler placerade in sig själva i verksamhetens ansvar för barn och barns delaktighet. Det handlade bland annat om att beskriva processer och skeenden, alltså att medarbetarna beskrev hur de agerar i syfte att få barn mer delaktiga. Det inbegrep också logiskt resonerade där ansvaret att inkludera barn och göra dem delaktiga identifierades som en del av uppdraget.

”Eftersom jag är barnsekreterare” så innebär det att jag är den som har kontakt med barnen. Det i sig är ett sätt att skriva fram eget ansvar.

Kollegialitet och stöd hos kollegor i ett positivt samtalsklimat kring barns delaktighet lyftes fram i enkäten, men det framgår tydligt att samtalen förändrats och att delaktighet är ett tema som diskuteras mer.

”Mycket mer samtal om vad barnen vill/behöver, mer nätverkstänk och många engagerade/kunniga kollegor = TRYGGT.”

Problemet att mycket i praktiken faller på den enskilda medarbetaren och att det lätt bli ett individansvar, istället för ett verksamhetsansvar, kvarstår dock, även om det inte beskrivs som ett problem utan som ett faktum.

Möjligheter

Många av de övergripande frågorna, som tidsbrist och hög personalomsättning kvarstod efter terminens gång. Krav på effektivitet och en känsla av att inte hinna göra barn delaktiga framträdde tydligt även i uppföljningen. Miljön, med olämpliga samtalsrum och brist på redskap och verktyg som kan bidra till att göra barn trygga och kommunikativa saknades i regel fortfarande. Men det fanns regioner där bland annat miljön; rummen där samtal hålls, skulle ses över. Här efterfrågas fortfarande mer moderna vägar in och tekniska lösningar. Faktum var att just de fysiska villkoren och brist på verktyg, för vissa, kanske blivit ännu tydligare efter forskningscirkelns genomförande.

En del nytt material, som ”vad händer nu” och ”vad vill/tycker Kalle” verkar emellertid ha introducerats i verksamheterna. Även HBTQ-certifiering ses som ett steg i rätt riktning. Barnambassadörskap och förslag till utveckling av verksamheterna som testats, studiebesök på kriscenter och temadagar nämns också som nya inslag som bidrar till utvecklingen av barns delaktighet.

”Aktiva frågor” som metod nämns i enkät 2. Generellt ses möjligheterna som ”stora” eller ”goda” i större utsträckning än vid enkät 1. Det finns de som till och med tycker att deras barn/ungdomsperspektiv i aktuell verksamhet är ”suveränt”.

Problemet med behovet av föräldrars samtycke till samtal med yngre barn, lyftes återigen fram som en frustration.

Även om svårigheter i kommunikation med dem som inte talar svenska kvarstod, och med det behovet av tolk i vissa situationer, framkom att även personalstyrkan hade en mångkulturell bakgrund.

Det framkommer också ett problematiserande av vad delaktighet är och kan förstås som, som är tydligare i enkät 2. Det kan handla om att någon konstaterar att barnintervjuer, i en bred tolkning av delaktighet, kan förstås som just en metod att bidra till barns delaktighet. Denna typ av problematisering är ny. Den inbegriper också ett problematiserande kring frihet och hur barnet upplever informationen.

”Barnintervjuer kan kanske till viss del handla om delaktighet om man går utanför modellen lite.”

Samma typer av redskap och verktyg, samt samma metoder och mötesplatser identifieras i enkät 2. Det är med andra ord fortfarande så att barnsamtal, utrednings- och uppföljnings-samtal, genomförandeplaner etc. är arenor där barns delaktighet kan verkställas. Olika barn identifieras även i enkät ha lite olika förutsättningar för delaktighet, bland annat beroende på ålder och funktionsnedsättning. Vidare kvarstår problemet med att föräldrar inte alltid tillåter barn att träffa socialtjänsten (samtliga regioner) eftersom de vill skydda barnen. Att föräldrars

eller socialtjänstens behov går före barnens behov lyfts även i uppföljningen. Här framkommer också att socialtjänstens dåliga rykte ligger dem i fatet.

I enkät 1 lyftes vårdplanen fram som ett problem, eller ett område där barn inte har möjlighet till delaktighet. I enkät 2 framkommer det att vårdplanen fortfarande är ett utvecklingsområde men att försök att bli bättre på att göra barn delaktiga i den görs, även om framgångarna inte varit så stora.

I en region framhålls konkreta förändringar som bland annat att barn ska vara med och utforma hur besök går till, något som indikerar en högre nivå än tidigare, följt Shiers delaktighetsmodell.

Generellt sågs fler goda sidor i den egna verksamheten, även om problemen också synliggjordes. En potentiell stolthet över delaktighetsarbetet som inte var synligt i första enkäten, framgick av den andra enkäten.

Behoven av reflekterade mötesplatser, handledning och utbildning lyfts även i den andra intervjun.

Skyldigheter

Även om det identifierades områden som behöver utvecklas och där rutiner och riktlinjer behöver bli tydligare, fanns en liten tendens till att kunskapen om befintliga eller utvecklade riktlinjer fanns, på ett tydligare sätt. Beskrivningar av att samtal "bör" hållas eller liknande fanns inte överhuvudtaget i den andra enkäten. Antalet skyldigheter för verksamheterna i termer av att barnperspektivet "ska" beaktas i varje utredning och att man "ska" ha barnsamtal var däremot mycket framträdande. Här är en stor skillnad mellan första och andra enkäten. Skillnaden ses i alla regionerna.

"Barnperspektivet ska beaktas i varje utredning som rör barn. Handläggare ska träffa barnet för att informera om utredning, insatser, och förhöra sig om barnets synpunkter på detta. I utredning ska redogöras för hur man har pratat m barnet, vad barnet har sagt och göra en bedömning utifrån ålder och mognad."

Ordet "ska" användes i enkät 2 mer kategoriskt i samtliga regioner/län.

"Barn ska yttra sig gällande sin situation"

"...ska ha barnsamtal"

Vissa rutiner som inte framkom i första enkäten beskrevs i andra enkäten. Här återfinns bland annat styrkort med angivelser för antal barnsamtal som genomförts.

En tydlighet kring förståelsen av rutiner framkommer också i den andra enkäten, som tidigare nämnts. Det framkommer till exempel att rutiner lagts till, som att systematisera och mäta antal barnsamtal, samt införande av en miniminivå, och utskick av barnenkät årligen, någonting som inte funnits tidigare. Det är därför möjligt att just deltagande i forskningscirklarna bidragit till att arbetet med skyldigheter på en verksamhetsnivå också påskyndats. Det framkommer dock att det fortfarande vid enkät 2 finns de som inte anser att det finns rutiner eller riktlinjer och där med inga direkta skyldigheter att arbeta med barns delaktighet och där den systematiska uppföljningen och stipulerade antal barnsamtal inte betraktas som något som har en direkt inverkan på barns delaktighet. Sannolikt förstås här delaktighet på en högre nivå än enbart "lyssnade" och uppmuntrande av synpunkter och åsikter, som Shier talar om som nivå ett och två. Någon framhåller också att det finns rutiner men inte skriftligt utan snarare som något man förväntas göra.

Tankar om forskningscirkelns roll för barns delaktighet

Förväntningarna före deltagandet i forskningscirkeln var likartade för många. De rörde kunskaper om barn och barns delaktighet, vilket inbegriper att få del av aktuell forskning, utveckling av yrkesrollen och praktiska färdigheter, vilket kopplas samman med en känsla av tillfredsställelse i arbetet, tid för reflektion och utveckling samt faktiska förändringar i arbetsätt eller rutiner. Medarbetarna vill med andra ord att forskningscirkelns effekter skall spridas även till andra medarbetare så att fler får gagn av den. För att själva kunna bidra till den utvecklingen identifieras att argument för barns delaktighet också behövs.

Möjligheten att dela erfarenheter med andra, få nya idéer och utvecklas på individnivå nämndes i samtliga regioner. Behovet av gemensam reflektion och avsatt tid för detta kan förstås som stort.

”Förhoppningen är att vi deltagare ska kunna spåna och få fram värdefulla nya kunskaper samt förståelse genom att rannsaka oss själva plus att ta hjälp av våra egna erfarenheter av att vara barn.”

Det handlar, enligt Shiers terminologi att det fanns ett behov av att skapa en större öppenhet. Medarbetare vill med andra ord bidra till att barn blir delaktiga och söker sätt att kunna göra det på.

Även behov som att ha roligt och behov av att få stöd nämns.

Att forskningscirkeln fått en betydelse för reflektion och ägande framgår tydligt av den uppföljande enkäten. Detta har också lett till förändringar i arbetsätt.

”Jag tror att vi alla inom forskningscirkeln fått en tankeställare & därmed är barnen mer delaktiga idag.”

Deltagare i forskningscirkelna beskrivs bland annat ha ärenden där fler barnsamtal sker jämfört med andra som inte har deltagit i forskningscirkeln. Det betyder att det inte nödvändigtvis är så att verksamhetens rutiner och den önskade droppeffekten riktigt skett i samtliga verksamheter, men för vissa så har deltagandet inneburit en möjlighet att entusiasmera andra.

Det mest framträdande var att nästan alla tyckte att deras kunskap om barns delaktighet ökat under forskningscirkelns gång. Det rör sig om större teoretiska kunskaper, men även den reflektiva förmågan och synliggörandet av problem har varit viktigt. Bristen på delaktighet har belysts. Och fokus på information som fanns i enkät 1 har därför delvis försvunnit i enkät 2 där verklig delaktighet kommit att bli en fråga som satts på agendan. Bristen på organisationsnivå lyfts här alldeles särskilt i flertalet regioner. Även kunskap om hur barn vill vara delaktiga har blivit ett bidrag till deltagarnas kunskapsbank. Kunskapen har vidare bidragit till att frågan lyfts på den egna agendan och att det finns en känsla av att det är viktigt med barns delaktighet på ett nytt sätt.

Resultat av enkätsvar från deltagarnas chefer

I projektet fanns en ambition att chefer inom den sociala barn- och ungdomsvården skulle fylla i enkäter före forskningscirklarnas start och efter forskningscirklarnas slut, enkäter som omfattade barns och ungdomars delaktighet, enkäter som bestod av ungefär samma frågor som till deltagarna. Sammantaget inkom 22 svar från chefer i tre län: sex svar från chefer i Sörmlands län (tre av enkät 1 och tre av enkät 2), nio svar från chefer i Skåne (fem av enkät 1 och fyra av enkät 2) och sju svar från chefer i Nordöstra Stockholms län (endast enkät 1). Enkät 1 besvarades av 15 chefer. Enkät 1 och 2 i Sörmlands och i Skåne län besvarades i huvudsak av samma chefer. Nedan presenteras först svaren från enkät 1 av cheferna i de tre regionerna. Därefter presenteras svaren i enkät 1 och 2 från chefer i Sörmlands och Skåne län, och de eventuella skillnader som framkom i svaren mellan enkät 1 och 2.

Enkät 1

Av de 15 chefer som svarade på första enkäten arbetade 13 inom den sociala barn- och ungdomsvården och två inom familjerätten. I genomsnitt hade de arbetat inom sina områden i 17 år (1,5–32 år).

På frågan till 13 av cheferna (familjerätten undantagen) om "Hur många ärenden som berör barn och ungdomar har socialsekreterare/handläggare i genomsnitt per person inom IFO?", var det genomsnittliga svaret 21 ärenden (mellan 10–35 ärenden).

Rutiner och handlingsplaner

På frågan: "Finns det rutiner/handlingsplan för barns och ungdomars delaktighet i ärenden som rör dem?" svarade nio chefer "ja", fem "nej" och en gav inget svar men skrev en kommentar om att de hade rutiner men ingen handlingsplan. En av de nio chefer som svarat "ja" på ovanstående fråga skrev utförligt om handlingsplanen, inklusive handlingsplanens namn. Övriga kommentarer till "ja"-svaren handlade både om verksamhetsmål, vad som förväntades göras och vad man hoppades gjordes.

"Ex verksamhetsmål med fokus på att delaktiggöra placerade barn och unga genom samtal och kontakt med dem genom möten i miljöer som skapar bästa möjliga förutsättningar för kontakt med barnet/den unge och därmed delaktighet."

"Antal samtal med barn i utredning och under placering förväntas öka och följs upp via internkontroll."

"Barn ska alltid få återkoppling i ärenden som berör dem, om vad som händer och vilka beslut som fattas. Enskilda barnsamtal ska hållas."

En chef kommenterade ett utvecklingsprogram de haft i detta avseende: "Från individ- till familjeperspektiv". Någon hänvisade till att enheten implementerat Norrköpingsmodellen för alla delar som berör barn och unga.

Vilka möjligheter finns för barn att vara delaktiga?

På frågan: "Vilka möjligheter finns för barn och ungdomar att ställa frågor/vara delaktiga/ bli informerade i ärende som berör dem?" gavs flera svar.

"Fler och fler barn/ungdomar har sms-kontakter med sin handläggare utöver inplanerade möten."

"Barn kommer till tals genom träffar med handläggaren under utredningstiden. I vissa fall sker detta tillsammans med skolhälsoenheten om barnet har en förtroendefull kontakt där."

"Barn har alltid möjlighet att få kontakt med sina handläggare med frågor och de informeras om det som rör dem utifrån lagstiftning, ålder och mognad."

Vad görs för att utveckla arbetet med barns och ungdomars delaktighet?

På denna fråga gavs två huvudsvar. Det ena handlade om levande diskussioner och utveckling av olika hjälpmedel (Ipad, appar, m.m.). Det andra svaret handlade om utbildningar. Här nämns också deltagandet i forskningscirkel.

"Alla handläggare har fått utbildning i Signs of Safety, där barnets delaktighet är en viktig del."

"Några handläggare har gått en fördjupad utbildning i barnsamtal och får gå in och ha dessa samtal då det bedöms krävas mer kompetens."

"Medverkan i forskningscirkel."

Bra inom den sociala barnvården när det gäller barns och ungdomars delaktighet?

Vad tycker du sammanfattningsvis är bra/tillfredsställande inom den sociala barnvården i din kommun när det gäller barns och ungdomars delaktighet? Även här fanns flera olika svar som handlade om:

- *Engagemang* från handläggare och övrig personal ("Stort engagemang från berörda handläggargrupper kring frågan", "Man är angelägen om barnsamtalen. De enskilda barnsamtalen. Det är förankrat väl hos medarbetarna", "Det finns inga tveksamheter från personalen, inte en fråga som gör att personalen säger 'ska vi nu göra detta också'. Alla är med på banan och ser det som en viktig fråga.", "Diskussionen är hela tiden levande", "Jag upplever och tycker att både utredare och öppenvård har ett stort engagemang för att se till att barn/ungdomar kommer till tals", "Medarbetarna känner att detta är en viktig bit...")
- *Tydliga åtaganden* ("Tydligt åtagande/uppdrag kring delaktighet från Kommunövergripande process till nämnd/förvaltning och enhetsnivå", "Vi jobbar utifrån ett familjeperspektiv i grunden, vilket gör att barnen blir synliga... Vi gör det strukturerat",

Mindre bra inom den sociala barnvården när det gäller barns och ungdomars delaktighet?

Cheferna fick också frågan: Vad tycker du sammanfattningsvis är mindre bra/otillfredsställande inom den sociala barnvården i din kommun när det gäller barns och ungdomars delaktighet? Svaren handlade om att barn inte alltid är delaktiga, att en del beror på att behålla personal.

- *Når inte upp till de uttalade målen* ("Att vi ibland inte lever upp till våra intentioner", "Att vi inte klarar målet med att alla barn ska känna delaktighet", "Att vi har rutiner säger egentligen ingenting om hur den rådande kulturen är ... Våra medarbetare måste vara ... kreativa ... och tid att vara kreativa", "Många chefer/beslutande led")
- *Personalomsättning, ökad ärendemängd och tidsbrist* ("Svårigheter att attrahera och behålla kvalificerad personal i kombination med ökade ärendeinflöden påverkar förutsättningarna för utvecklingsarbete, kontinuitet i ärenden, tillgänglighet och den tid som är möjlig att avsätta för att skapa reell delaktighet", "Att tiden inte alltid räcker till då

det saknas personal och är många barn som far illa”, ”För mycket att göra = Hög arbetsbelastning”).

- *Teknisk eftersläpning* när det gäller kontakter med barn och ungdomar (”Vore av värde om vi ex skulle ha ’säkra kanaler’ att kommunicera via med ungdomarna, ex Skype, etc.”)
- *Föräldrarna går före* barnen och ungdomarna (”Misstänker att vi fortfarande inte är i mål vad gäller att återkoppla till barnet på ett anpassat vis efter avslutad utredning. Återkopplingen lämnas till föräldrarna i många fall...”, ”Att vuxenproblem, t.ex. missbruk, psykisk sjukdom ofta tar överhanden”)
- *Svårt att lära gamla hundar sitta* (”Nya ... är mer öppna för utbildning och utveckling av barns och ungas delaktighet. Mer hotfullt för de som är erfarna och har jobbat länge. Problemet med de erfarnas arbetssätt är att hur bra de än är så är det sällan beskrivet och genomfört på ett sådant sätt att det kan utvärderas.”)
- *För dyra utbildningar* (”Att det ibland är dyra utbildningar och att utbildningsmedlen inte räcker till”)

Skillnader mellan enkät 1 och 2 – chefer i Sörmland och Skåne

Sju chefer, tre i Sörmland och fyra i Skåne, besvarade både enkät 1 och 2. På frågan ”*Finns det i din kommun rutiner/handlingsplan för barn och ungdomars delaktighet i ärenden som rör dem?*”, svarade tre chefer ”ja” och tre chefer ”nej”, och en gav inget svar, på enkät 1. På enkät 2, som besvarades efter avslutade forskningscirklar, svarade däremot sex chefer ”ja” och en gav inget svar. Tre chefer som tidigare, på enkät 1 hade svarat ”nej” eller inte gett något svar, svarade i enkät 2 ”ja”. Den chef som i enkät 2 inte givit något svar på frågan hade i enkät 1 svarat ”nej”.

På frågan *Vilka möjligheter finns inom socialtjänsten för barn och ungdomar att ställa frågor/vara delaktiga/bli informerade i ärende som berör dem?* fanns det hos fyra av sju chefer mer uttömmande svar i enkät 2, än i enkät 1. Dessa svar handlade om att barn och ungdomar har flera möjligheter att ställa frågor och att vara delaktiga, genom att socialsekreterarna informerar dem om ärendet, möjligheter till sms, mail och telefonnummer till sina socialsekreterare. I några fall hade man också börjat med enkätformulär till placerade ungdomar för att hålla sig informerad om deras delaktighet.

På frågan *Vad görs inom socialtjänsten för att utveckla arbetet med barns och ungdomars delaktighet i ärende som berör dem?* fanns det hos tre av sex chefer mer uttömmande svar i enkät 2 jämfört med i enkät 1. Den sjunde hänvisade till handlingsplanen. De som svarade mer uttömmande beskrev bland annat att nya handlingsplaner framtagits när det gäller att utveckla arbetet med barns och ungdomars delaktighet. Man hade börjat föra statistik på hur väl barnets röst ”hördes” i utredningarna och i övervägandena. I någon kommun hade man analyserat enkäter som besvarats av barn och ungdomar, i en annan kommun hade man reviderat enkäter till barn och ungdomar. I en kommun hade man haft workshop när det gällde att utveckla arbetet om barn och ungdomars delaktighet och i en annan hade man ”stående tider för att diskutera ’hur vi gör barnen delaktiga’”.

På frågan *Vad tycker du sammanfattningsvis är bra/tillfredsställande inom den sociala barnvården i din kommun när det gäller barns och ungdomars delaktighet?* gav fyra av sju chefer mer uttömmande svar i enkät 2 än i enkät 1. Några chefer tog upp att man blivit bättre på att hålla ett barnperspektiv, ta tillvara barnens egen vetskap, lyssna mer på den, men att ”vi

kan bli bättre”. Man tyckte det numera fanns ett fokus i organisationen kring barns delaktighet och ett driv i frågan, både bland chefer och medarbetare. Här tog man också upp att det fanns en risk och en tendens att fortfarande endast prata med de vuxna/vårdnadshavarna. Några nämnde att det numera fanns utsedda barnambassadörer i organisationen, eller att de placerade barnen nu fått en egen barnhandläggare.

Den sista öppna frågan till cheferna var: *”Vad tycker du sammanfattningsvis är mindre bra, otillfredsställande inom den sociala barnvården i din kommun när det gäller barns och ungdomars delaktighet?”* Flera i enkät 2 betonade arbetsbelastningen, ärendeinflödet och krav på dokumentation som påverkar utvecklingsarbetet och tar tid från mötet med barn och ungdomar. Över huvud taget nämnde flera chefer att det var mindre bra att barnen och ungdomarna inte alltid är med på SIP-möten, eller vid förhandsbedömningarna, att det finns mycket kvar att göra för att barn och ungdomarna ska vara delaktiga och få den information de har rätt till. Bland annat behöver man utveckla digitala kanaler för att kommunicera på barns villkor, ansåg någon chef. Någon menade att det ibland pratas mer än vad som faktiskt görs och att det fanns en risk i att barnets perspektiv uteblir när enbart vuxna pratar om barns delaktighet.

Erfarenheter och analys forskningscirkelarbetet

Här redovisas forskningscirkelledarnas erfarenheter och analys av cirkelarbetet.

FAS 1

Granskning av barnavårdsutredningar

I Fas 1 genomförde flera av cirkelarna granskning av deltagarnas egna eller kollegors barnavårdsutredningar. Om en sådan granskning skedde eller inte berodde i huvudsak på den tid varje forskningscirkel pågick. De cirklar som pågick längre än en termin hann både granska barnavårdsutredningar och intervjua barn och ungdomar. I de cirklar som pågick endast en termin prioriterades intervjuer med barn och ungdomar. Barnavårdsutredningar granskades och analyserades efter Shiers teori.

Att granska det egna arbetet eller kollegors barnavårdsutredningar visade tydligt på att barn och ungdomar inte var delaktiga i processen i de ärenden som berör dem. Endast i själva utredningsdelen, när den direkta utredningen av barnens behov av skydd och stöd genomfördes, verkade barn och ungdomarna bli lyssnade på och få viss information. Detta berodde sannolikt på att BBIC införts och att barn och ungdomar måste höras och informeras i utredningsarbetet. Sammanfattningsvis kan sägas att deltagarnas granskning och analys av utredningarna visade att det finns stora brister när det gäller barnens och ungdomarnas delaktighet i processen. Figuren nedan (figur 1) visas en forskningscirkels resultat efter deltagarnas granskning och analys av utredningarna.

Figur 1 Barns delaktighet i ärenden som berör dem efter granskning av egna eller kollegors barnavårdsutredningar

Intervjuer av barn och ungdomar

I alla forskningscirklar har man intervjuat barn och ungdomar. Initialt har det funnits ett visst motstånd att intervjua, trots att många av deltagarna genomfört utredningar och regelbundet träffat/träffar barn och ungdomar. Motståndet måste betraktas som en naturlig reaktion då socialarbetarna här går från sin vanliga arbetssituation och arbetssätt till att för en kort stund vara "forskare", vilket är en del av forskningscirkelarbetet. Här skulle socialarbetaren inte utreda eller fråga om bakgrund, utan bara möta ett barn eller en ungdom, som man tidigare inte mött,

och fråga om deras erfarenhet av socialtjänsten. Här tillfrågas också vårdnadshavaren om barnet/ungdomen får intervjuas.

Trots det eventuella inledande motståndet hos deltagarna är den sammantagna bilden av alla cirkelledare att just intervjuerna, transkriberingen av den egna intervjun och den gemensamma analys som deltagarna gör tillsammans med de andra deltagarna i forskningscirkeln, har varit den del i cirkelarbetet som varit den viktigast och som verkar haft störst genomslagskraft. Oftast har det blivit en aha-upplevelse för deltagarna. Att höra och sedan läsa barnens och ungdomarnas röster om sina kontakter med socialtjänsten, vad som varit positivt och vad som varit negativt för dem när det gäller delaktighet, verkar ha påverkat deltagarna mest.

FAS 2 – eventuella förändringar som skett i de olika verksamheterna

Sörmlands län

I Sörmland kom deltagarna från olika kommuner, vilket sannolikt bidrog till att genomslaget i de olika Sörmlandskommunerna inte blev lika påtagligt som i några av de andra länen, där vissa forskningscirkelar bestod av deltagare som kom från en och samma arbetsgrupp eller från samma kommun. Under det att cirkelträffarna pågick uppgav dock flera deltagare att de förmedlat det som framkommit och tagits upp i cirkelarbetet till, och diskuterat med, arbetskamrater och chefer och att vissa förändringar gjorts på arbetsplatserna, såsom mer tid för barn och ungdomar i utredningarna och anpassade lokaler. Under de knappt två år forskningscirkelarna pågick förmedlade deltagarna kontinuerligt vilken utveckling de tyckte sig kunna skönja inom de olika verksamheterna när det gällde verktyg och förhållningssätt för att barn och ungdomar skulle vara mer delaktiga i ärenden som berör dem. Även den genomförda halvdagskonferensen för arbetskamrater, chefer och politiker i Sörmland, där deltagare och cirkelledarna redovisade vad som framkommit i forskningscirkelarna, samt att en av deltagarna och en cirkelledares medverkan i lokalradio, gav ämnet en spridning och förhoppningsvis inspirerade till fortsatt utvecklingsarbete när det gäller barns och ungdomars rätt till delaktighet inom socialtjänsten.

Skåne

I Skåne arbetade verksamheterna fram inbjudningar till sammanträffandena med barn och föräldrar, istället för kallelser. Inbjudningarna var formulerade personligen också till barnen. I inbjudan framgick vad som skulle hända vid första tillfället, vem barnet eller ungdomen skulle träffa, samt vad som skulle komma att pratas om på mötet samt att barnet själv kunde få ställa frågor eller berätta. Ibland fanns också ett foto på såväl handläggaren som på huset och eller rummet där de skulle träffas. En verksamhet utarbetade klagörande information till barnen. Detta innefattade även att ta fram broschyrer, filmer etc. för att tydliggöra själva utrednings- och insatsprocessen, då det är viktigt att barn inom socialtjänsten får information om de olika processerna i ett socialtjänstärende. I en av de medverkande verksamheterna införde man som rutin att kalla hela familjen. Detta innefattade att barnen alltid skulle bjudas med vid första mötet för att få samma information och sammanhangsmarkering som föräldrarna. Ett annat prioriterat område var att stärka barns röst genom processen och skapa en röd tråd för dem. Detta lyftes bland annat genom att någon verksamhet arbetade fram "stafettpippen", ett dokument eller en bok som följde med barnet från mottag och hela vägen genom utredning och insats. I dokumentet skulle barnets perspektiv tydliggöras och frågor, önskemål etc. från barnet kunde därmed överlämnas vidare till nästa person i processen. Ett annat prioriterat området var arbetet med den fysiska miljön på socialkontoret, men också under vilka former handläggarna träffade barnen i samband med en utredning. Det startades också ett arbete med att utifrån ett barnperspektiv utforma väntrum, samtalsrum och den övriga miljön på förvaltningarna. Ett resultat av cirkelarbetet är också att den film som deltagarna medverkade i, där man förmedlar

nya insikter kring barns delaktighet, idag ingår i Göteborgsregionens introduktionsutbildning för nya socialarbetare inom ramen för den webbaserade utbildningsportalen Yrkesresan.

I Östergötlands län

Fas två har sett lite olika ut i länets kommuner. Efter varje omgång av forskningscirkel har en återsamling skett, där har handlingsplaner upprättats för hur fortsatt spridning och implementering ska ske. Vid tillfället redogjordes sammanställningen av barnintervjuerna. Här medverkade också deltagarnas chefer. I Norrköpings kommun finns barns delaktighet med i styrdokument för socialkontorets verksamhetsområde barn och ungdom utförare. Under en kvalitetsdag för all personal (cirka 100 personer) var temat Barns delaktighet, med föreläsning om Shiers teori och annan relevant forskning, barnens röster från intervjuer och grupparbeten. De som deltagit i forskningscirkelna intervjuades om hur de förändrat sitt arbetssätt. Dessa är också utsedda till ambassadörer i sina verksamheter, för att inte frågan ska mattas av. Forskningscirkeldeltagarna och två verksamhetschefer har träffats för att diskutera hur hela organisationen kan jobba vidare med frågan. Deltagare från såväl myndighetsutövning som utförare har, tillsammans med verksamhetschefer, planerat för fortsatt implementering. I till exempel Linköping har forskningscirkeldeltagarna bland annat utvecklat sitt arbete när det gäller samtal med barn.

I Nordöstra Stockholms län

Efter forskningscirkelns slut genomfördes en utvärdering baserad på en halvstrukturerad enkät som besvarades av 86 % (34 personer) av samtlig handläggande personal inom familjeavdelningen (mottagningsenhet, utredarenhet och familjehemsenhet). Där framkom att majoriteten av de svarande ansåg att deras synsätt på barns delaktighet och även deras arbetssätt utvecklats i hög eller mycket hög grad under det gångna året. Som exempel på konkreta förändringar av arbetssättet kan nämnas att teman för avdelningens samverkansmöten utökats med punkten "barns delaktighet", som ska tas upp vid varje möte. Medarbetarna har börjat använda VERSALER i sin dokumentation i Pro Capita, för att markera varje gång som handläggaren haft någon form av kontakt med barnet. Detta arbetssätt anses underlätta arbetet med att följa barnens delaktighet i sitt ärende. Dessutom har man byggt upp en särskild hyllsektion i en korridor, där relevant material har samlats ihop. Hyllan innehåller både litteratur och olika typer av lekmaterial (dockor, kort, ritmateriel m.m.) och olika typer av tester och screeningdokument. Materialet används för att planera och genomföra samtal med barn/ungdomar och deras familjer. Vid ärendedragningar på utredningsenheten har man en särskild punkt då medarbetare redovisar sin användning och sina erfarenheter av de olika materialen.

Den planerade fortsatta användningen av Norrtäljemedellen som helhet eller i delar har man tills vidare fått avvakta med på grund av en omfattande omorganisation av familjeavdelningen. De olika mallar och blanketter som ingår (checklista, blanketter för återkoppling och uppföljning, samt versalerna) prövas och används dock av enskilda medarbetare i sitt vardagsarbete.

Diskussion och analys

Denna rapport beskriver hur forskningscirklar om barns och ungdomars delaktighet inom socialtjänsten genomförts i 19 kommuner, i södra och mellersta Sverige under 2015 – 2017, samt resultatet av utvärderingen av cirkelarna.

Forskningscirklar ger ökad kunskap och kompetens när det gäller barns och ungdomars delaktighet inom socialtjänsten

Forskningscirklar är en användbar metod som bidrar till att forskning och praktik möts, där deltagare har möjlighet att få nya och fördjupade kunskaper kring ett ämne/område. Resultatet av rapportens forskningscirklar visar att kunskapen, medvetenheten och kompetensen hos deltagarna ökat när det gäller barns och ungdomars rätt till delaktighet och information i ärenden som berör dem. En orsak till det positiva resultatet är sannolikt att forskningscirkelarna ger utrymme att i lugn och ro granska det egna arbetet tillsammans med kollegor, från den egna arbetsplatsen eller från andra arbetsplatser eller kommuner. Tid, plats och forum för socialarbetare att reflektera och granska eget arbete saknas i relativt hög grad i det dagliga arbetet. Trots riktlinjer, BBIC, och goda intentioner om att barn och ungdomar bör vara i centrum i det sociala arbetet i ärenden som berör dem, visar utvärderingen av forskningscirkelarna att ungas rättigheter riskerar att negligeras i det dagliga arbetet på grund av tidsbrist, omedvetenhet och i vissa fall okunskap. Detta framkommer både i deltagarnas och chefernas svar. Socialarbetarnas tidspressade arbetssituation verkar negativt påverka och till och med hindra barnens och ungdomarnas delaktighet och tillgång till information, en delaktighet som de har rätt till, men som inte beaktas fullt ut (se Tham 2018). De flesta av deltagarna i forskningscirkelarna var socionomer. I en socionom-/akademikerutbildning ingår att analysera, reflektera och diskutera. När socionomen sedan börjar arbeta inom socialtjänsten verkar det inte finnas mycket tid för reflektion och inte alltid tillräckligt med tid att höra och informera den unge. Detta trots att socialtjänsten kan påverka barns och ungdomars liv på ett negativt sätt om felaktiga beslut tas. I forskningscirkelarna får socialarbetarna en möjlighet att i en god och tillåtande atmosfär undersöka, begrunda och reflektera kring sitt eget arbete och tillsammans med kollegor diskutera möjligheterna för barn och ungdomar att vara delaktiga.

En annan orsak till ökad kunskap hos deltagarna är sannolikt de intervjuer de genomfört med barn och ungdomar i cirkelarbetet. Det kan verka märkligt att detta skulle ha någon större effekt på kunskapsutvecklingen då de flesta av dem utreder och träffar barn och ungdomar relativt regelbundet i sitt arbete. Men vad som framkommit i cirkelarbetena är att det ofta pratas *om* barn men inte *med* dem. Att intervju barn och ungdomar, transkribera intervjuerna och senare analysera dem utifrån Shiers teori (2001), är att kliva ur den vanliga arbetssituationen, utan krav på att utreda, endast lyssna på barnet och den unge. Det verkar ha påverkat och berört deltagarna djupt. Vikten av barns och ungdomars delaktighet blev tydlig när man intervjuade dem och sedan tog del av vad de verkligen sa. Shiers teori är indelad i öppningar, möjligheter och skyldigheter. När det gäller "öppningar" utgår det från socialarbetarens egna möjligheter, den privata delen, om personen själv är öppen och vågar lyssna på barnet/ungdomen. Intervjuerna blev för många en aha-upplevelse som bidrog till en ökad medvetenhet om barns och ungdomars rätt till delaktighet och en personlig önskan att vilja utveckla både det egna arbetssättet och verksamhetens arbete, så att de unga blir mer delaktiga.

Är barns och ungdomars delaktighet avhängigt den enskilde socialarbetarens förmåga?

I forskningscirkelarbetet, och i svaren från deltagare och chefer, verkar det som om mycket beror på den enskilde socialarbetaren när det gäller hur mycket ett barn eller en ungdom får vara delaktig. Inom socialtjänsten finns olika hjälpmedel/verktyg som den enskilde socialarbetaren kan använda i mötet med barn och ungdomar. Även vissa utbildningar finns så att den enskilde socialarbetaren kan utvecklas i exempelvis samtal med barn. För att ett barn eller en ungdom ska vara delaktig fullt ut krävs att hela verksamheten arbetar och underlättar ett sådant förfarande. När det gäller möjligheter i Sheirs teori menas, i forskningscirkelarbetet, vilka möjligheter det finns på socialarbetarens arbetsplats att göra barn och ungdomar delaktiga. Vilka möjligheter finns det i praktiken? Utrymme i tid är ju en sådan faktor som redan nämnts och som den enskilde socialarbetaren inte kan påverka. När det gäller myndighetsutövningen, att till exempel utreda om barn eller ungdomar far illa, är detta ett väldigt viktigt arbete som absolut inte bör ligga på den enskilde handläggaren att avgöra när det gäller hur mycket tid barn eller ungdomar får i ärenden som berör dem. Särskilt allvarligt blir det när en myndighet inte fungerar fullt ut. Är det en pressad arbetssituation och handläggare har för lite tid och för många ärenden måste detta lösas på högre nivå. Fler socialarbetare som arbetar med detta behöver sannolikt anställas. Till praktiska möjligheter, som nämns i deltagarnas svar, hör också anpassade lokaler och samtalsrum, fikamöjligheter, även möjligheter att träffas och fika ute tillsammans med barn och ungdomar. Att skapa möjligheter som underlättar barns och ungdomars delaktighet ligger på verksamhetsansvariga.

”Skyldigheter” i Shiers teori handlar om de krav/skyldigheter som finns inom verksamheten, att det finns policydokument och att man följer lagstiftningen. Det var varierande svar och vissa oklarheter i deltagarnas och i chefernas svar när det gällde verksamhetens skyldigheter/policydokument för barns och ungdomars delaktighet. Här fanns också hänvisningar, från chefer, när det gällde vikten av den enskilde handläggarens engagemang. Den enskilde handläggarens engagemang och kunskap är sannolikt mycket viktigt, men basen för varje ärendearbete är ändå arbetssituationen, vilka möjligheter handläggaren har att låta barn och ungdomar vara delaktiga, inklusive verksamhetens skyldigheter och policykrav när det gäller detta. En myndighets skyldigheter och de krav som ska följas när det gäller barns och ungdomars rätt till delaktighet bör varje socialarbetare och chef känna till.

Praktisk nytta av forskningscirkelarna?

Svaren från enkät 2 visade att de flesta av deltagarna tyckte sig ha fått nytta av cirkelarbetet i det praktiska arbetet med barn och ungdomar. Detta gällde både i samtalen med barn och ungdomar och i utredningsskrivandet där man menade att barns och ungdomars delaktighet nu framkom tydligare i utredningarna. I rapporten finns många exempel på praktiska resultat som åstadkommit i olika verksamheter/regioner under och efter forskningscirkelarna.

Ett utvecklingsområde - att ta bort hindren för barns och ungdomars delaktighet

Resultatet av utvärderingen av forskningscirkelarna visar att det finns många hinder på olika nivåer för att barn och ungdomar ska kunna vara delaktiga i de ärenden som berör dem. Att barn och ungdomar ska vara delaktiga är inget fritt valt arbete inom socialtjänsten, utan barn och unga har rätt att vara delaktiga och socialtjänsten har en skyldighet att se till att detta fungerar. Hinder som framkommit är exempelvis att socialtjänsten lättare pratar med vuxna/föräldrarna och *om* barn och ungdomar än *med* dem. Hinder är också, som nämnts tidigare, socialarbetarnas

arbetsbelastning, tidspress, inte anpassad information till barn och ungdomar, inte anpassade lokaler/miljöer etc. Forskningscirkelar bidrar till att deltagarna får ökad kunskap och medvetenhet när det gäller barns och ungdomars delaktighet men också en insikt om att socialtjänsten behöver förbättras och utvecklas i detta arbete. En viktig del i utvecklingsarbetet är att barn och ungdomar också ska vara delaktiga i hela ärendeprocessen och inte tappas bort.

Konklusion

Socialtjänstens arbete för att barn och ungdomar ska vara delaktiga i ärenden som berör dem behöver pågå och fortsätta utvecklas, då hindren för delaktighet är många. Forskningscirkelar har visat sig vara en bra metod att använda för att stödja och bidra till verksamheternas utveckling inom detta område.

Referenser

- Berg Eklundh, L (2010) *Kontaktfamilj. En förebyggande stödinsats eller mellanvård?* Berg Eklundh, L (2010) *Kontaktfamilj. En förebyggande stödinsats eller mellanvård?* Licentiatavhandling, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet
- Berg Eklundh, L & Matscheck, D (2012) *Medför BBIC ett förbättrat barnperspektiv? En studie om arbetet med implementering av BBIC och barns delaktighet i sju nordostkommuner.* 19:2012. FoU Nordost i Stockholms län
- Gullacksen, A-C (2010) *Delaktighetsmodellen – en väg mot empowerment.* FoU Välfärd Kommunförbundet Skåne. Skriftserie 2010:2
- Hart, R (1992) *Children's participation: from tokenism to citizenship.* Firenze: UNICEF. International Child Development Centre: 41.
- Hyvönen, U & Alexanderson, K (2014) *Barnen vill – Vågar vi. Barns och ungdomars brukarmedverkan i den sociala barnvården.* Stiftelsen Allmänna barnhuset
- Lönback, E-B & Österberg, F (2006) *Goda cirklar. För ökad kunskap och utveckling.* FoU-enheten, Stockholms stad.
- Nilsson, K-A (1990). *Forskningscirkeln växer fram.* Lund: Lunds universitet, PU-rapport
- Shier, H (2001). Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the child. *Children & Society.* Volume 15, pp 107–117.
- Socialstyrelsen (2014) *Systematisk uppföljning – beskrivning och exempel,* ISBN 978-91-7555-194-4.
- Sveriges kommuner och landsting (2013) *Stabilitet som kompetensstrategi för social barn- och ungdomsvård*
- Tham, P (2018). A professional role in transition: Swedish child welfare social workers' descriptions of their work in 2003 and 2014. *British Journal of Social Work,* 8 (2), 449–467.
- Västmanlands kommuner & Landsting (2012). *Forskningscirkel Västmanland – Att utveckla barn och ungdomars medverkan inom socialtjänsten.* Rapport 2012:1
- FoU Västernorrland (2012). *Barns brukarmedverkan i den sociala barnvården – Västernorrlands modell för att göra barnens röster hörda.* Rapport nr 2012:5 Kommunförbundet FoU Västernorrland